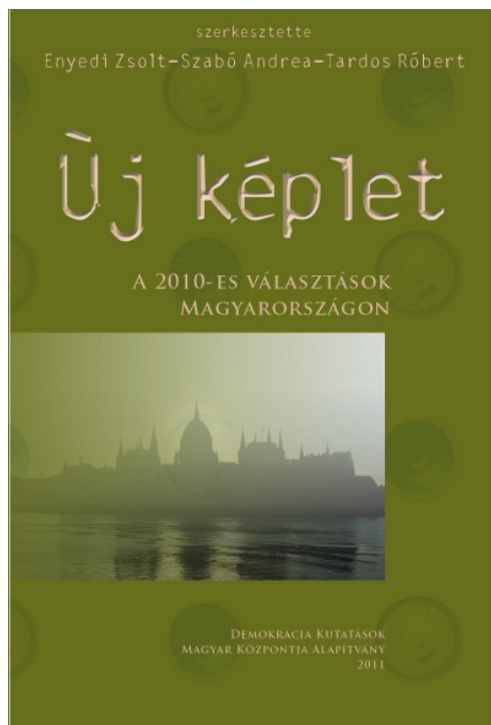

Grajczár István – Tóth András: *Válság, radikalizálódás és az újjászületés ígérete: a Jobbik útja a parlamentbe*

Megjelent: Enyedi Zsolt, Szabó Andrea és Tardos Róbert (szerk.):
Új képlet. Választások Magyarországon, 2010. Budapest: Demokrácia
Kutatások Magyar Központja Alapítvány, 2011, 57-92. p.

Forrás: <http://www.valasztaskutatas.hu>

Tóth András–Grajczár István

VÁLSÁG, RADIKALIZÁLÓDÁS ÉS AZ ÚJJÁSZÜLETÉS ÍGÉRETE: A JOBBIK ÚTJA A PARLAMENTBE

BEVEZETŐ

A szovjet világrendszer bukása sok tekintetben máig kiható fordulópontot jelentett a világ történetében. A baloldali forradalmi „álom”, az embertelen kommunista kísérlet csúfos bukásának az egyik következménye volt a kommunista pártok és ezzel a baloldali radikalizmus diszkreditálódása. Mára praktikusán megszűnt a radikális baloldal vonzereje, a radikális baloldali tömegpártok eltűntek Európa politikai térképéről. A baloldali radikalizmus összeomlásával és diszkreditálódásával párhuzamosan – bár részben tőle függetlenül – újra megjelent a radikális jobboldal, mint jelentős tömegeket vonzó politikai irányzat szerte Európában. A radikális jobboldali pártok megerősödését, választási sikereit, szlogenjeik normává válását értetlenkedés és néha félelem kíséri a II. világháború szörnyű eseményei óta, nemcsak a baloldalon, de a mérsékelt és konzervatív jobboldalon is. Nem véletlen, hogy a radikális, néha szélsőségesnek ítélt jobboldali pártok felemelkedése, sikere, parlamentbe jutása, esetleges nagy párttá válása háttérben meghúzóó okok kutatása az egyik meghatározó irányává vált az utóbbi évtizedek társadalomtudományi kutatómunkájának.

Amilyen széles és gazdag a radikális és szélsőséges jobboldali pártokkal kapcsolatos irodalom, olyannyira képtelenség konszenzust találni az irodalomban arról, hogy melyek azok a jellemzők, amelyek mentén „tudományosan” lehetne e pártokat egy pártcsaládba sorolni, milyen összefoglaló elnevezéssel lehetne illetni őket, s egyáltalán mely pártok tartoznak ebbe a pártcsaládba. Az egyik legnagyobb nehézséget az okozza, hogy maguk a radikális pártok is tiltakoznak olyan „tudományos” kategóriákba való sorolás ellen, mint a „szélsőséges”, „populista” vagy éppen a „neofasiszta” esetleg a „generikus fasiszta” elnevezés. E jelzők gyakran a politika világában megbélyegző jelzőnek számítanak, s szinte elválaszthatatlanul összekeveredik az, hogy hol végződik a tudományos rendszerezési és elméletalkotási igény, és hol kezdődik a politikai harc. Nemegyszer maguk a szélsőségesnek tartott

pártok tiltakoznak legélesebben a „címkézés” ellen és vádolják elfogultsággal a tudományos elemzést.¹

Nem célunk azonban, hogy ebben a cikkben terminológiai vitákba merüljünk bele a radikális és szélsőséges jobboldali pártokról.² Megelégszünk annyival, hogy megállapítsuk: ma az alig megkérdőjelezett közmegegyezés szerint a Jobbik foglalja el a politikai palettán a jobboldal szélét, a Jobbik a „radikális”³ jobboldali párt Magyarországon. A Jobbikhoz kapcsolódnak olyan egyértelműen történelmi vészterhes időket idéző jelenségek, mint paramilitáris jellegű gárdák megalapítása és támogatása, a Kuruc.info, a zsidózás, a cigányozás, a trianoni határok kérdésének bolygatása, amelyek miatt sokak szerint a Jobbik a múlt radikális jobboldali szélsőséges mozgalmához köthető.

A radikális jobboldali pártokkal foglalkozó irodalom nagy enigmája, hogy miért válnak kis, marginális, szélsőséges csoportok hirtelen széles tömegeket vonzó mozgalmommá? Miért omlanak le a politikai közbeszéd nyelvi kódjai, s válnak elfogadottá a korábban elfogadhatatlannak tartott szlogenek? Miért szavaznak nagy tömegek egy radikális, gyakran szélsőséges nézeteket valló, mindent vagy majdnem mindent felforgatni akaró pártra? Az ezzel a témával foglalkozó szakirodalomban számos hipotézis létezik, mégis nehezen találni egy átfogó, mindent megmagyarázó és prediktív erővel bíró elméletet. Máig nincs konszenzus a radikális jobboldali mozgalmakkal foglalkozó irodalomban arról, hogy miként lehetséges az, hogy múltat idéző egyenruhák, mondatok és a jelen világ felfordítását ígérő szlogenek nemcsak kis szélsőséges csoportokat, múltba meredő vagy nagyon elkeseredett keveseket vonzanak, hanem a választók egy nagy, vagy – a radikális jobboldallal szemben állók szerint – túl nagy része szavaz szélsőségesnek tartott nézetek képviselőire.

Ebben a cikkben a Jobbik-jelenséget próbáljuk feltárni s megérteni, miért robbant be az elmúlt parlamenti ciklusban az ismeretlenségből egy szélsőségesen „radikális” jobboldali párt a középpártok közé. Az elemzés során támaszkodunk egy 2003-as és egy 2010-es kérdőíves kutatás eredményeinek újraelemzésére, a Jobbikkal kapcsolatos tudományos és publicisztikai jellegű írások értékeléseire, illetve a Jobbik saját, nyilvánosan elérhető dokumentumaira.

¹ A Jobbik még a radikális párt, mint világnézeti jelző ellen is tiltakozik, miközben radikális pártoknak tartja magát. „Majdnem minden jelző le van már foglalva a jobboldalon, talán egyedül a »radikális« nincs. Ennek ellenére mi sem vesszük magunkra, hiszen a radikalizmus számunkra nem világnézet, csak módszertani meghatározás” – mondta Kovács Dávid, a Jobbik korábbi elnöke a *Nap-kele* című tévéműsorban.

² Donáth László a nemzetiszocialista kifejezéssel jellemezte a MIÉP-et (Donáth 2002), Stumpf István a Jobbikról beszélve arra hívta fel a figyelmet, hogy párt értékelésekor hiba összekeverni a Jobbikhoz köthető szélsőségeket és a párt által képviselt nemzeti radikalizmust (Pintér 2009). Ugyanakkor mások egyértelműen szélsőséges pártnak tartják a Jobbikot.

³ Olsetől vettük át az idézőjelben „radikális” jelzőt, lásd: Olsen (2000).

A cikk szerkezetete a következő: Az első fejezet áttekinti a Jobbik születését és felemelkedését. A cikk második része a Jobbik sikerét kutató eddigi álláspontokat ismerteti. A cikk harmadik része azt vizsgálja, hogy kik és miért választották a Jobbikot. A cikk konklúziója az, hogy a Jobbik sikeres választási szereplése nem pusztán egy tényezőre, a cigányellenességre vezethető vissza, hanem a társadalmi, gazdasági, politikai átalakulás számos jelenségének együtt járása vezetett a párt előretöréséhez.

A JOBBIK FELEMELKEDÉSE

A Jobboldali Ifjúsági Közösséget (Jobbik) 1999-ben alakították meg jobboldali érzelmű egyetemisták. A Jobbik magját alkotó egyetemisták egy része kezdetben a MIÉP felé orientálódott, mások az Orbán Viktor által életre hívott polgári körök mozgalomhoz csatlakoztak, s ott keresték a keresztény nemzeti megújulás elősegítésének lehetőségét. A nemzeti mozgalom újjászervezését kereső fiatal radikálisok azonban hamar kiábrándultak a MIÉP-ből és a polgári körökből is. Úgy érezték, hogy a MIÉP vezetése teljes egészében Csurka kezében volt, avítt stílusa nem ragadta meg a fiatalok fantáziáját, s nem voltak válasza a problémák megoldására (Varró 2009).⁴ Értelmezésük szerint a polgári körök létrehozása sem a jobboldal megújulását szolgálta (Szalay 2003), hanem a pragmatikus alapon álló liberális gyökerű Fidesz támogatásáról szólt, s nem a nemzeti mozgalom megújításáról.⁵ A polgári Magyarország koncepciója viszont nem volt vonzó a nemzeti eszme iránt elkötelezett fiatal radikálisok számára:

„A Jobbik számára kevés a polgári Magyarország. (...) Mi nemzeti jövőképet, nemzeti programot és legfőképp tetteket akarunk. ... A két választás, a két program közötti különbség akkor válik tapinthatóvá és jól láthatóvá, amikor a két jövőkép ütközik. Amikor a polgári jólét és a nemzet üdve konfliktusba kerül. Amikor például dönteni kell az uniós csatlakozás vagy a magyar föld megmentése között. Egy ilyen esetben egy polgári párt az előbbi, az uniós csatlakozás mellett, egy nemzeti párt viszont az utóbbi, a magyar föld megvédése mellett dönt.” (Vona 2003)

⁴ Novák Előd: „Csurka nyers, leegyszerűsítő összeesküvés-elmélete, vagy a kifejezetten gyűlölethől élő kelet-európai radikálisok pártja helyett mi a nyugat-európai korszerű radikális jobb példáját akarjuk követni: Le Penét, Haiderét, vagy az olasz nemzeti erőket. A hangos zsidózás és kommunisztázás sehova sem vezet. A nemzeti radikalizmus nem akadhat el a jelzők szintjén” (Varró, 2009).

⁵ Párttá alakul a Jobbik, http://jobbik.hu/rovatok/sajtovisszhang/partta_alakult_a_jobbik_1, Vona Gábor 2010-ben azzal indokolta kilépését a polgári körök mozgalmából, hogy felismerte: naiv volt, mert a polgári körök csupán egy jobb-liberális párt újjászervezéséről szóltak, amelyben nem akart részt venni (Vona 2010).

A MIÉP-től eltávolodó, a polgári körökből kiábránduló jobbikosokban 2003 őszére érett meg a gondolat, hogy létrehozzanak egy új pártot. Az 1200 tagot számláló közösség 2003. október 24-én alakult párttá. Az új párt, megőrizve a Jobbik rövidítést, a Jobbik Magyarországért Mozgalom nevet vette fel (Szalay 2003). A párttá alakult Jobbik a nemzeti oldal alulról való újraszervezését tűzte ki célul (Vona 2010), szembe fordulva a Fidesszel, s annak „egy a tábor, egy a zászló” egységes jobboldalt létrehozni kívánó koncepciójával (Vona 2003). A Jobbik alapító nyilatkozata értékelt, konzervatív, módszereiben radikális, nemzeti-keresztény pártként határozta meg magát, amelynek célja a rendszerváltás befejezése.⁶

A párttá alakult Jobbik azonnal figyelemfelkeltő akcióval jelentkezett. Országos keresztállítási missziót hirdetett meg 2003 karácsonyán „a közterületi menóra-állítások ellensúlyozására”.⁷ Ezzel a párt többek között az ünnep keresztény mondanivalójára akarta felhívni a figyelmet, szembe fordulva a karácsony fogyasztói kavalkáddá válásával.⁸

A Jobbik a 2004-es európai parlamenti választásokon nem indult el, így tiltakozva az EU-csatlakozás ellen.

A 2006-os választásokra készülve a Jobbik a MIÉP-pel Harmadik Út néven hozott létre választási szövetséget. A választásokon a Jobbik–MIÉP-pártszövetség 2 százalékot ért el, így nem ugrotta át az 5 százalékos bejutási küszöböt, nem sikerült bejutnia a parlamentbe. A MIÉP-pel való szövetség – amelyet Vonáék kényszerházasságnak tartottak szavazatmaximalizálási célból⁹ – a választások után megszűnt. A két párt között versengés alakult ki a radikális jobboldali szavazókért 2006 után.¹⁰

A rosszul sikerült 2006-os választás után négy váratlan esemény egybeesése megváltoztatta a Jobbik helyzetét:

1. az MSZP–SZDSZ alkotta szocialista–liberális koalíció válsága;
2. a gazdasági válság kirobbanása;
3. az olaszliszkai tragikus gyilkosság nyomán a „cigánykérdés” napirendre kerülése, és végül, de nem utolsósorban
4. a Jobbik belső megújulása.

⁶ Lásd a Jobbik Magyarországért Mozgalom Alapító nyilatkozatát.

⁷ <http://kipest.jobbik.hu/content/p%C3%A1rtunkr%C3%B3l>, utolsó letöltés: 2011. január 20.

⁸ <http://jobbik.hu/rovatok/egych/kiskate>, <http://barikad.hu/node/20916>.

⁹ Miért kötött 2006-ban választási szövetséget a MIÉP-pel a Jobbik? Forrás: http://jobbik.hu/38_miert_kotott_2006-ban_valasztasi_szovetseget_a_miep-pel_a_jobbik.

¹⁰ Lásd: http://www.miep.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3223:jobbikos-bnoek-tevelygesek&catid=35:hirek-itthon&Itemid=1.

A 2010-es választási kampányban odáig fajult a helyzet, hogy Csurka István, a MIÉP elnöke a Jobbikot az MSZP fiókvállalatának nyilvánította. (<http://barikad.hu/node/48156>).

1. A 2006-os választásokat az MSZP–SZDSZ-koalíció nyerte meg a 2002–2006 közötti költségvetési expanzióra épülő politika folytatását ígérve. A választások után azonban a kormány teljes politikai fordulatot hajtott végre, s választási ígéreteivel ellentétben költségvetési megszorításokat kezdeményezett. A megszorító intézkedések nyomán kibontakozó gazdasági válság és a választási kampányban a korábbi állami eszközökkel támogatott gazdasági fellendüléssel kecsegtető baloldalon való csalódás együttes hatására lassan megindult a baloldali szavazótömb elolvadása és az ország jobbra fordulása. A kormány pálfordulását követő csalódást és becsapottságérzést dühvé és elemi erejű erkölcsi felháborodássá változtatta a kormányfő őszi beszédének nyilvánosságra kerülése 2006 szeptemberében. Az elemi felháborodást jelezte a Kossuth téri tüntetések folyamatossá válása 2006 őszén, és az 1956-os forradalom évfordulóin menetrendszerűen ismétlődő utcai zavargássorozat. Az ellenzéki pártok egyhangúan követelték a kormányfő lemondását, a hamis választási programmal elorzott választások megismétlését, ahol a választók az ország igazi helyzetének ismeretében dönthetnének újra arról, kit kívánnak kormányon látni. Sólyom László, a Magyar Köztársaság elnöke szeptember 18-án elhangzott beszédében kijelentette, hogy köztársasági elnökként nincsen közjogi lehetősége a beavatkozásra, de az őszi beszéd morális válságba sodorta az országot. Beszédében Sólyom felhívta a figyelmet arra, hogy semmilyen cél nem teheti lehetővé azt, hogy a balliberális koalíció megkérdőjelezze a demokratikus normákat, és ezzel arra figyelmeztette a kormányt, hogy erkölcstelenül nem lehet legitim módon kormányozni egy demokratikus rendszerben (Sólyom 2006). A kormány s a mögötte álló pártok azonban kitarítottak amellett, hogy a frissen megszerzett parlamenti többség birtokában képesek tovább kormányozni az elemi felháborodás ellenére, s egyedül ők képesek helyes irányba kormányozni az ország hajóját, s túljuttatni azt a válságon. A kormányzó koalíció remélte, hogy egy gyors kiigazítás után, hasonlóan a Bokros-csomaghoz, 2008-ra újra megindul a növekedés, s ennek nyomán akár vissza is szerezhetik a megroppant választói bizalmat. Azonban nem így történt. A támogatását elvesztő kormány képtelen volt koherens és meggyőző reformtervvel előállni, a társadalom ellenállása megghiúsította a nagyobb léptékű átalakításokat, s a fűnyírószerű megszorítások erodálták a kormány népszerűségét. A 2008. márciusi népszavazás elvesztése megmutatta, hogy milyen mértékben vált hiteltelenné a baloldali kormány a szavazók körében. Nem sokkal később, 2008 augusztusában a világgazdasági válság kitörése nyomán az a remény is szertefoszlott, hogy a 2006 utáni megszorítások korszakát fellendülés követheti. Az erkölcsi tartását veszített koalíció kormányzásának legitimitását tovább gyengítették a belső hatalmi harcok és a sorra napvilágra kerülő korrupciós botrányok. A becsapottság érzése, a félelem, a veszé-

lyezettettség, a csalódottság, a kiábrándultság és a düh keveréke nyomán földcsuszamlásszerűen átalakult a magyar pártrendszer. A baloldali liberális szavazói tömb szétesett. Az MSZP 15-20 százalékos támogatottságú párttá olvadt el, koalíciós partnere az SZDSZ és a kevésbé nyíltan együttműködő MDF liberális, konzervatív–liberális tömbjének választói támogatása elporladt. A baloldali–liberális szavazótömb szétesése nyomán általános jobbrtolódás és radikalizálódás következett be az országban. A radikalizálódó közhangulatban egyre többen a demokratikus intézmények ellen fordultak, amely kedvezett a Jobbiknak, hiszen a Jobbik követelte a legradikálisabban a fennálló rend megváltoztatását. A Jobbik marginális, szélsőséges kis pártból szabadságharcos erővé tudta stilizálni magát az erkölcsileg megroppant baloldallal szemben, hiszen a radikálisok szemében a regnáló kormánykoalíció csak folytatója volt az 1944 óta kialakult illegitim helyzetnek,¹¹ amelyet az „elsikkasztott rendszerváltás” sem oldott meg.¹² Az események sodrása új pozícióba helyezte a Jobbikot, s a hagyományos szélsőséges jelszavakhoz vonzó-dókhöz újabb társadalmi csoportok csatlakoztak. A Jobbik új pozíciójának egyik jele volt, hogy közvetlenül az őszödi beszédet követő rendbontások kapcsán a rendőrség kemény, egyes esetekben jogszabálysértő fellépését követő felháborodás nyomán egy meghatározó jogász-értelmiségi kör csatlakozott a párthoz. Ennek kapcsán vált Morvai Krisztina a Jobbik egyik kulcsaktivistájává és karizmatikus személyiségévé. Az ő politikai szerepvállalásával azonban nemcsak egy szakember és karizmatikus személyiség jelent meg a Jobbik környezetében. Morvai a szélesebb közvélemény figyelmét is megragadó szociális követeléseket sikeresen tudta összeházasítani a radikális nemzeti jobboldal hagyományos toposzaival, a hírhedtté vált magunkfajta–magukfajta megkülönböztetéssel.

2. A 2006-ban költségvetési túlköltekezés miatt megindult recessziót válsággá fokozta a 2008 augusztusában kitört új, nagy gazdasági világválság. Immáron nemcsak a jóléti rendszerváltás hitelekre alapozott gazdaságpolitikája kérdőjeleződött meg, hanem a szabad kereskedelemre, a nyitott gazdaságra alapozott liberális piacgazdasági modell is. A több éve tartó, egyre reménytelenebb válságban új értelmet kapott a Jobbik harmadik utas, a szabad piactól elfordulást, adósságelengedést, államosítást, állami védelmet, a magyar vállalkozóknak támogatást, a multik megadóztatását ígérő gazdaságpolitikája.¹³

¹¹ Ez a kifejezés a Bethlen Gábor Programból származik.

¹² A Jobbik helyzetének normalizálódását elősegítette a Fidesz éles, ha úgy tetszik, kíméletlen ellenzéki politikája is, amely kiterjedt a kormány és egyes demokratikus intézmények legitimitásának megkérdőjelezésére, a mérsékelt baloldal összerosulására a kommunista párt praktikáival.

¹³ <http://jobbik.hu/rovatok/egyeb/kiskate>, utolsó letöltés: 2011. január 20.

3. A 2006. október 15-i olaszliszkai tragikus gyilkosság nyomán, amit később követett Marian Cozma meggyilkolása, a Jobbikhoz kapcsolódott a rendőrség által a rendszerváltás előtt használt (Tonhauser 1999) „cigánybűnözés”¹⁴ fogalmának felelevenítése. A témát az akkoriban felkapottá váló Kuruc.info radikális honlap karolta fel, amely külön rovatot indított „cigánybűnözés” címmel. A „cigánybűnözés” tematizálása egyedülálló lehetőséget adott a Jobbiknak, hogy a „rendes, becsületesen dolgozó kisemberek” védelmezőjeként lépjen fel a „cigánybűnözéssel és a cigányterrorral” (Szegedi 2009) szemben. Azután, hogy a cigánybűnözés témája a sajtóban is megjelent, az emberek közül sokan úgy érezték, hogy végre felszabadultak a demokratikus jogállam nyomása alól, s végre kimondhatták elfojtott sérelmeiket és megnevezhették vélt vagy valós sérelmeik okozóit. A „cigánybűnözés” elleni védekezés kampányának középpontba kerülése nyomán szerveződött meg 2007 tavaszán a Jobbik segítségével a Magyar Gárda, amelynek paramilitáris mozgalmi jellege egyszerre bizonyult fontos közösségépítő és szervezeterősítő erőnek, valamint állandó médiafigyelmet biztosított a gárdának és a Jobbiknak is. A „cigánybűnözés” elleni fellépés alkalmasnak bizonyult arra, hogy a Jobbik ne csak a hagyományos radikális jobboldali törzsközönseget szólítsa meg, hanem új támogatókat szerezzen, elsősorban az ország keleti felében a magukat védtelennek érző idősebb, kiszolgáltatott lakosság körében. Nem csoda, hogy a Jobbikkal foglalkozó elemzések többsége egyetért azzal, hogy a Jobbik valódi ismertségét a „nemzeti önvédelem képviselőjére” létrejött Magyar Gárda megalakulása és a „cigánybűnözés” témája hozta meg (Varró 2009).
4. 2006 novemberében került a Jobbik élére Vona Gábor.¹⁵ Vona Gáborral a Jobbik nyert egy tehetséges, dinamikus és potenciálisan karizmatikus vezetőt,¹⁶ aki képesnek bizonyult arra, hogy új programot adjon a Jobbiknak, újjászervezze a pártot, és fejlődésének új irányt adjon. Vona teljesen feladta a MIÉP-pel való együttműködést, és visszafogta a Fidesszel szembeni éles támadásokat.¹⁷ Ugyanakkor új arcot adott a pártnak azzal,

¹⁴ A cigánybűnözés kifejezés 2005 elején került újra a köztudatba, amikor Polgár Tamás (Tomcat) egy, a cigányok kiirtását szimuláló számítógépes játék kapcsán megszólalva a cigány kultúra bűnözésre való determináltságát hangoztatta.

¹⁵ Vona maga is alapító tagja volt a Jobbiknak 1999-ben. A pártta alakulásáról döntő 2003-as kongresszuson alelnöknek választották meg.

¹⁶ „Vona koncepciódúsabb volt, új ötletei, új elképzelései voltak, a szakmai munka újraélesztését ígérte.” Lásd Szabó Gábor nyilatkozata: (Fabók 2010). A Fidesz mankójából a Fidesz el-lensége – így nőtt nagyra a Jobbik, <http://www.origo.hu/itthon/valasztas2010/kampanynaplo/20100408-a-jobbik-tortenete-megalapitasatol-fidesz-legnagyob-rivalisaig.html>, utolsó letöltés: 2011. január 20.

¹⁷ <http://jobbik.net/index.php?q=node/4698>, utolsó letöltés: 2011. január 20.. A Jobbik korábbi elnöke, Kovács Dávid korábban MIÉP-tag volt, míg Vona a polgári körök mozgalmához csatlakozott 2002-ben.

hogy 2006 decemberében a Jobbik jelképévé választotta a vörös-ezüst árpásávokat és az árpásávós zászlót. Elindította a Jobbik tabutémát döngető, „cigánybűnözéssel” foglalkozó honlapját, az azóta megszűnt ciganybunozes.com honlapot. A sokakat a nyilasokra emlékeztető árpásávós zászló felvállalásával, a „cigánybűnözés” tematizálásával olyan tabukat feszegetett Vona pártja, amely segített abban, hogy a párt kitörjön az egytémás párt karanténjából.¹⁸ Vona vezetésével került kidolgozásra a párt új programja. Miközben Vona az egyik oldalon igyekezett csökkenteni a Jobbik és a mérsékelt jobboldal közötti ellentéteket, s elfogadhatóvá tenni a Jobbikot „mérsékeltbb közegekben”,¹⁹ igyekezett a Jobbikhoz kötni a legradikálisabb jobboldali mozgalmakat is. A Jobbik vezetői és aktivistái a zsidózással, a revizionizmussal, a „nem leszünk palesztinok/másodosztályú állampolgárok saját hazánkban” szlogennel, a magukfajta–magunkfajta megkülönböztetéssel ugyanakkor szólt azokhoz a szavazókhoz is, akik számára a harmincas évek szélsőjobb-oldalának hívószavai jelentik az igazi megújulást. Az éles antikommunista hang pedig azokat vonzhatja, akit vagy akinek családját súlyos sérelmek érték az ötvenes-hatvanas években. Ennek a stratégiának a sikerre volt, hogy a 2010-es választásokra készülve 2009. június 14-én a Jobbik együttműködési megállapodást írt alá Szegeden a Magyar Gárdával, a Hatvannégy Vármegye Ifjúsági Mozgalommal, valamint a radikális jobboldal két emblemikus figurájával, Toroczkai Lászlóval és Budaházy Györggyel.

Vona irányítása alatt kifejeződött a párt ideológiai arculata. Harmadikutas, külföldítőke-ellenes, bezárkózó, ökoszociális piacgazdaságot hirdető gazdaságpolitikája egyértelműen szembefordulást jelentett az 1990 utáni gazdaságpolitikával, amely Magyarország helyét a nyitott, globalizált európai egységes piacba való beillesztésével kereste.²⁰ A harmadikutas Magyarország álma szorosan összefügg a világ és az ország helyzetének végletekig pesszimista megítélésével. Olvasatukban mintha pestisszerű betegségek pusztítanák a népet, amely kórokozók kiiktatása radikális műtétet igényel.²¹ A radikális műtét fő célpontjai a nemzetközi globális finansziális erők s azok helyi ágensei, amelyek kizsákmányolják az embereket, valamint a többség jóindulatával visszaélő, rablásból, bűnözésből, a jóléti államon való élőködésből megélő, lusta, csaló kisebbség, amely a sokat dolgozó becsüle-

¹⁸ Lásd Szabó Gábor nyilatkozata: Fabók 2010.

¹⁹ A mérsékeltbb közeg kifejezést innen vettük át: <http://jobbik.net/index.php?q=node/4698>, utolsó letöltés: 2011. január 20.

²⁰ <http://www.vonagabor.hu/content/%C3%B6koszoci%C3%A1llis-nemzetgazdas%C3%A1g-rend-j%C3%B3t%C3%A9t-%C3%A9bred%C3%A9s-35-r%C3%A9sz>, utolsó letöltés: 2011. január 20.

²¹ http://jobbik.hu/rovatok/publicisztika/vona_gabor_pofon_es_algopyrin_rend_jelet_ebredes_-_38_resz.

tes többség kárára él meg. A radikális beavatkozás célja a nemzet újjászületése, egy új rend kialakítása, amely „végre” biztosítja, hogy a nemzet újra erős és növekvő legyen, s elfoglalja méltó helyét a világban.

A párt előretörését jelezték a közvélemény-kutatások, valamint a 2009 elején megtartott időközi választások is. 2009 januárjában, Gegesy Ferenc SZDSZ-es országgyűlési képviselő lemondása miatt időközi parlamenti választásokat tartottak Budapest IX. kerületében. Az első fordulóban a Jobbik jelöltje a harmadik helyet szerezte meg 8,5 százalékkal, 25,75 százalékos részvétel mellett. A választás kapcsán a Jobbik kommunikációjában igyekezett szavazói felé azt az üzenetet hangsúlyozni, hogy az SZDSZ megelőzésével harmadik politikai erővé vált és támogatottsága meghaladta az 5 százalékos parlamenti küszöb átlépéséhez szükséges mértéket. Ezután több időközi önkormányzati választáson is sorra jó eredményeket ért el a párt: Tapolcán 7,06 százalékot, Ajkán 18,92 százalékot, Pécsen 10,1 százalékot szerzett.

A 2009-es európai parlamenti választások egyedülálló lehetőséget biztosítottak a Jobbiknak arra, hogy egy belpolitikai szempontból tét nélküli, tiltakozó, protest szavazásra alkalmas megmérettetésen jelentős számú szavazatot szerezzen (Reif–Schmitt 1980). Szerzett is. A 2009-es EP-választás olyan kritikus mérőföldkőnek bizonyult, amely jelezte s egyben lehetővé tette a pártrendszer átrendeződését, egy új pártstruktúra kialakulását.²² Az európai parlamenti választáson a Jobbik 427 773 szavazatot kapott, s ezzel 14,77 százalékos választási eredményt ért el.²³ A Jobbik mindössze 2,6 százalékkal maradt el az MSZP-től, s messze megelőzte az MDF-et és az SZDSZ-t; az utóbbi ráadásul annyi szavazatot sem kapott, amely lehetővé tette volna legalább egy európai parlamenti képviselő delegálását. A Jobbik a választás eredményét óriási sikerként élte meg. Innentől kommunikációja központi részévé tette a „harmadik erő” kifejezést, s azt a célt tűzte ki maga elé, hogy megelőzze az MSZP-t a soron következő országgyűlési választásokon (Fabók 2010). Ez az eredmény a választópolgárok szemében azt jelentette, hogy a Jobbik képes átugrani a parlamentbe jutási küszöböt, s ezzel olyan párttá vált, amelyre „érdemes” szavazni a szavazat elvesztésének veszélye nélkül. A közel 15 százalékos eredmény azt is jelentette, hogy a Jobbik potenciális középpárttá vált, amely esetleg nagy, országos pártként akár az MSZP-vel is rivalizálhat a második legnagyobb párt pozíciójáért. A radikális jobboldal képviselőitől folytatott párharc is eldőlt azzal, hogy a MIÉP sikertelen volt a választáson. Ez azt jelentette, hogy 2010-re a Jobbik egyedül, vetélytárs nélkül marad a jobboldal szélén a radikális szavazatokért való versenyben.

Az európai választási eredménnyel a háta mögött a Jobbik marginális, kis szélsőséges pártból középpárttá vált. A potenciális szavazók immár mint beju-

²² A kifejezést az Evans–Norris 2009 címéből kölcsönöztük.

²³ Választási eredménye alapján három európai parlamenti képviselőt küldhetett a Jobbik az Európai Parlamentbe.

tásra és győzelmekre képes, legitim, szlogenjeit a demokráciában elfogadtatni kész pártként tekintettek, amely megteremtette a Jobbik további növekedésének a feltételeit. A Jobbik potenciális középpárttá válásával a párt szlogenjei a közbeszéd részévé váltak, amely jelezte, hogy a zsidózás, a „cigánybűnözés”, a trianoni határok feszegetése – amely témák eddig inkább a magánbeszélgetések és a szélsőséges honlapok nyelvezetét jellemezték – elfogadottá vált. A váratlan nagy áttörés, az „igazi” parlamenti választások közelsége, az MSZP–SZDSZ-koalíció egyre nyilvánvalóbb hatalmas veresége, a baloldali-liberális választói tömb szétesése felvillantotta a nagy siker lehetőségét. A fellianyozódott vezetés országjárásba kezdett, s naponta 5-6 helységet keresett fel, tartott lakossági fórumot, szervezte a pártot és győzködte a potenciális választókat. A Jobbik 2010. január 16-án a parlamentbe jutásra esélyes pártok közül elsőként mutatta be programját, amelynek a „Radikális változás” címet adta. A program a Jobbik eddigi célkitűzésein, programpontjain túlmenően („cigánybűnözés”, államadósság, multinacionális cégek túlzott támogatása) kiemelt figyelmet fordított a „politikusbűnözés” visszaszorításának fontosságára is.

Vonáék ismertségét növelte, hogy az MSZP s különösen az SZDSZ választási kampányának középpontjává vált a Jobbik. Ez paradox módon növelte a Jobbik ismertségét, még valószínűbbé tette, hogy a párt győzhet és jelentős parlamenti erő lehet, tehát érdemes szavazni rá. Vagyis a delegitimációs kísérlet növelte a Jobbik legitimációját egy olyan légkörben, amikor a bal-liberális tábor legitimációja megroppant, s széles körű volt az elégedetlenség a kormánnyal és a mögötte álló pártokkal szemben. A Jobbik sikerét elősegítette az is, hogy a választási kampány során a Fidesz nem készített karakteres, konkrét választási programot, s leginkább az emberek erkölcsi felháborodására apellált. Ez kedvezett a határozott, kemény programmal fellépő Jobbiknak, amelynek elszánt, az „igazságért” végeletekig küzdő programja vonzó lehetett egy radikalizálódott választói körnek.

A Jobbik a 2010-es országgyűlési választásokon listán 16,67 százalékot szerzett, ezzel alig 3 százalékkal lemaradva az MSZP-től a harmadik helyre futott be. A parlamentbe így a Jobbik 47 képviselőt küldhetett.

MAGYARÁZATOK A SIKERRE

Korábbi cikkünkben arra próbáltunk magyarázatot találni egy 2003-ban készült felvétel másodelemzése révén, hogy mi magyarázhatja azt, hogy munkavállalók széles tömegei szavaznak át jobboldali radikális pártokra válságos időszakokban (Tóth–Grajczjár 2009)?

A kutatás alátámasztotta, hogy bizonyos politikai attitűdök – a nacionalizmus, az idegenekkel (*out-group*) szembeni előítélet és elutasítás, illetve bűnbakkeresés, a politikai kiábrándultság, a tekintélyelvűség és a megszerzett

társadalmi státusz védelme és a(z erkölcsi) felsőbbrendűség érzése (a szociális dominancia orientáltság) – megléte megteremti a nyitottságot, ha úgy tesszük az igényt, a keresletet a radikális nemzeti populista üzenetek és hívószavak iránt. Az adatok azt mutatták, hogy mind a mérsékelt baloldal, mind a mérsékelt jobboldal szimpatizánsai között is jelentős arányban találhatók olyanok, akik nyitottak a radikális jobboldalról érkező sziréndalok befogadására. Ennek hátterében az áll, hogy a radikális jobboldali populizmus kettős üzenettel bír: egyrészt nacionalista, rasszista, tekintélyelvű és szociáldarwinista követelésekkel, másrészt forradalmár populista szövegekkel lép fel, amelyekkel új, igazságos rend megteremtését ígéri.

A radikális nemzeti populizmus üzeneteinek kettős jellege azért hatásos, mert mind a társadalmi-gazdasági változások nyertesei, mind azok vesztesei érezhetnek pszichológiai fenyegetettséget. Ennek oka az, hogy a vesztesek és nyertesek identitását eltérő módon érintik a változások. A vesztesek esetében jellemző az identitásmegroppanás, míg a nyertesek esetében az identitás erősödése, erősítésének igénye figyelhető meg. A vesztesek megrekedve érzik magukat a mobilitási csatornában, a munka világának alacsonyan értékelt pozícióit tudják csak elfoglalni, legrosszabb esetben pedig ki is szorulnak a munka világából. Ez a megrekedés vagy éppen lesüllyedés, a deprivációs folyamat a vesztesek körében identitásválságot eredményez, elidegenednek a munkahelyüktől, munkájuktól és munkatársaiktól. A nyertesek a saját csoport és a fennálló status quo erősítése révén, az out-group alárendelésével és kizárásával megerősítik a fennálló egyenlőtlenség legitimitását, delegitimálni próbálják az azt meggingatni akaró csoportokat. Azonban a nyertesek és vesztesek között egyaránt megtalálható félelem és bizonytalanság miatt a kettős hívószócsomaggal a radikális nemzeti populizmus egyaránt meg tudja szólítani mindkét csoportot. Olyan történelmi helyzetekben, amikor a gazdasági átalakulás megroppantja a korábban biztosnak hitt életvilágot, a radikális jobboldal nacionalista, tekintélyelvű és szociáldarwinista üzenetei magukhoz vonzhatják a sikeres munkavállalókat, a változások nyerteseit, míg a lázadásra, az új, igazságos rendre, a bűnösök megbüntetésére vonatkozó populista követeléseik magukhoz vonzhatják a veszteseket. Ez a kettős üzenet teszi lehetővé azt, hogy a radikális jobboldali nemzeti-populista pártok széles tömegek fantáziáját megragadják, kitörjenek a pártrendszer perifériájáról és kis szélsőséges pártokból tömegtámogatással bíró pártokká váljanak. A radikális nemzeti-populizmus a forradalmi jelszavakkal képes megszólítani a baloldal táborát, miközben a nacionalista-tektélyelvű, felsőbbrendű hívószócsomaggal képes elcsábítani a mérsékelt jobboldal szavazóit is (Tóth–Grajczár 2009). A kutatási adatok alapján készített útmodell megcáfolta azt az általánosan elfogadott véleményt, hogy az imaginárius közösség felé fordulás a legfontosabb oka annak, hogy a vesztesek a radikális jobboldal felé fordulnak. Útmodellünk szerint a nacionalizmus csak a nyertesek útján fontos, amely negatívan korrelált a csak vesztesekre jellemző politikai

kiábrándultsággal. Az adatok és interjúink is azt mutatták, hogy a vesztesek között (is) általánosan jellemző attitűd a nacionalizmus. De az útmodellben a vesztesek esetében az igazságtalanság érzése és a megbecsültség hiánya a lázadás, a politikai kiábrándultság és a bűnbakképzés attitűdjéhez vezetett. Vagyis a vesztesek esetében a lázadás, a fennálló viszonyok forradalmi megváltoztatása az igazi hajtóerő és nem a szimbolikus nacionalista identitás építése.

A SIREN kutatás kérdőívét 2003 nyarán kérdeztük le. A kérdőív lekérdezésére nagyon sajátos körülmények között került sor. Ekkor már 1997 óta, több mint fél évtizede nőtt a magyar gazdaság, érezhetőek voltak az Orbán-kormány által 2000 után tett életszínvonal-javító lépések, amelyeket még magasabb szintre emelt a Medgyessy-kormány első 100 napos csomagja. Az életszínvonal emelkedése és a szinte felhőtlen növekedés reménye, az EU-csatlakozás előtti évben sajátos, a rendszerváltás elmúlt két évtizede talán legoptimistább időszakát eredményezte. Ez volt az a korszak, amikor még mind a baloldal, mind a jobboldal nagy mérsékelt pártjai gazdasági populista szövegekkel próbálták növelni szavazótáborukat, nem hagyva helyet a radikális jobboldalnak. Talán éppen ezért volt meglepő a SIREN kutatás eredménye. A kutatás eredményei azt mutatták, hogy a relatív fellendülés korszakában is széles körben elterjedt volt az igazságtalanságérzés, a kollektív relatív depriváció, a gyenge társadalmi identifikáció, az identitásválság, az erőteljes politikai kiábrándultság, amelyek megeremtették a nyitottságot a szigorú rendteremtés és a demokrácia korlátozásával fellépő erős kezű vezető felé, aki kihasználhatja a nagyfokú xenofóbiát és az erkölcsi felsőbbrendűség megerősítése iránti igényt. Azt láttuk, hogy 2003-ban mindkét nagy párt (munkavállalói) szavazóinak közel egyharmada kiábrándult volt a politikából, míg az SZDSZ-szavazók felére volt jellemző ez az attitűd. Mindkét nagy párt szavazóinak közel egynegyede és az SZDSZ-szavazók kétötöde tekintélyelvű attitűdöket mutatott. Vagyis az attitűdinális potenciált tekintve a magyar munkavállalók egy jelentős csoportja nyitott volt radikális jobboldali üzenetekre. Az akkori eredmények előre jelezték, hogy mi történhet, ha a gazdasági széljárás megfordul, és politikai válság következik be. Adataink már akkor jelezték, hogy inkább a mérsékelt jobboldalról történhet szavazátvándorlás a jobbszél felé, de az MSZP és az SZDSZ szavazótáborában is meglevő attitűdinális nyitottság következtében e pártok szavazói is radikalizálódhatnak, s a radikális jobboldal felé fordulhatnak. Ha az egyes attitűdkérdések esetében lecsippentjük és összevonjuk a minden kérdésre válaszoló és leginkább szélsőséges válaszokat adó kérdezetteket, akkor megállapíthatjuk, hogy a magyar munkavállalók szigorú mércét alkalmazva legalább 20 százaléka mutatta a felsőbbrendűség, 36 százaléka a politikai kiábrándultság, 10 százaléka az erőteljes nacionalizmus, 18 százaléka a bevándorláselelenség és 28 százaléka a tekintélyelvűség attitűdjét 2003-ban. Ők azok,

akik potenciálisan a Jobbik híveivé válhattak mára, amikor mély gazdasági és politikai válságkorszak sújtja az országot.

Tehát a mai gazdasági, politikai és erkölcsi válság világából visszatekintve nyugodtnak tekinthető társadalmi, gazdasági és politikai viszonyok között is volt nyitottság egy erőteljes jobboldali radikalizálódás felé. Vagyis az attitűd-nális potenciál jóval szélesebb körben jelen volt, mint amit a tényleges szélsőjobboldali választói magatartás mutatott. A 2006 és 2010 közötti válságos négy év és a Jobbik megújulása együtt eredményezte azt, hogy a potenciális lehetőségből valóság lett. A Jobbik 4 év alatt közel 800 ezer szavazót sorakoztatott fel maga mögött, és az ország harmadik legnagyobb pártjává vált, alig elmaradva a korábban a szavazatok felét folyamatosan begyűjtő MSZP-től.

A szavazatok földcsuszamlásszerű áttolódására Karácsony Gergely és Róna Dániel is kereste a választ 2008-as közvélemény-kutatási adatok és napi-rend tartalomelemzés alapján (Karácsony–Róna 2010). Ők arra a következtetésre jutottak, hogy a Jobbik elsősorban a „cigánybűnözés” ügyét felkarolva lett sikeres. A média által felhergelt választók egy része, azok, akik leginkább cigányellenesek voltak, a Jobbik felé fordult, s a szélsőjobboldali tábor (értsd: Jobbik választói tábora) legfontosabb kötőereje, felemelkedésének legmélyebb oka a cigányellenesség lett. Véleményük szerint az MSZP és a Fidesz vezetőit – és értelmiségi holdudvarukat is – a felelősség elhárítása motiválja, amikor frusztrációra és azon keresztül a gazdasági válságra fogják a Jobbik megerősödését, ezzel is elterelve a figyelmet saját politikai hibáikról, elsősorban arról, hogy a cigányság problémájára nem tudtak érdemi választ adni. Karácsony és Róna állítása egybeesik számos más megfigyelővel is (Varró 2009, Tamás 2010).²⁴ Véleményünk szerint azonban, mint a Jobbik felívelésének rövid ismertetése is mutatta, hogy jóval több tényező-s vonzó-taszító erővonalak érvényesülhetnek a Jobbik áttörésében. Korábbi cikkünk is azt mutatta, hogy bonyolult utak és motivációk vezetnek a radikális jobboldali szimpátiához. A következő fejezetben azt próbáljuk bemutatni, hogy nem csak egy tényezőre lehet visszavezetni a Jobbik sikerét, hanem többféle „úton” juthatnak el a választópolgárok a jobboldali radikalizmushoz való vonzódásig.

²⁴ Hozzá kell tenni, hogy Tamás korábban is felhívta a döntéshozók figyelmét, hogy szükség van stratégia kialakítására a roma népesség helyzetének javítására (például: http://www.nol.hu/belfold/20090611-stumpf__a_jobbik_nem_szelsoseges, utolsó letöltés: 2011. január 20.).

A JOBBIK SIKERÉNEK LEHETSÉGES SZOCIÁLPSZICHOLÓGIAI ÚTJAI: A 2010-ES VÁLASZTÁSOK ELŐTT KÉSZÜLT KUTATÁS MÁSODELEMZÉSE

A másodelemzéshez felhasznált adatbázis alapjául szolgáló kutatás a DKMKA MVP Részvétel és képviselet projekt keretében készült, 1500 fős országos, a választókorúakra reprezentatív mintán 2010 tavaszán, a választásokat megelőzően²⁵.

A másodelemzés során először azt vizsgáltuk, hogy kik és miért találták szimpatikusnak a Jobbikot, és nyilatkoztak úgy, hogy a kérdés napját követő vasárnapon a Jobbikra szavaznának. Az elemi adatok áttekintésén túl két többváltozós matematikai elemzési módszerrel kívántuk kideríteni, milyen, a politikához köthető pszichológiai attitűdök mozgatják a Jobbik potenciális szavazóit. Először, folytatva korábbi cikkünk logikáját, arra kerestük a választ, hogy a választópolgárok a gazdasági válság az ország és az egyén helyzetére való hatását hogyan érzékelik, s ezen egyéni percepciókból kiindulva milyen, a politikához köthető attitűdökön keresztül jutnak el a jobboldali radikalizmushoz való vonzódáshoz. Másodsorban megpróbáltuk feltárni, hogy azonosíthatók-e a kérdőívekben feltett kérdésekre adott válaszok alapján nagy választói csoportok, amelyeket a kor, az iskolai végzettség, a politikai attitűdök és a jobboldali radikalizmushoz való vonzódás alapján alakítottunk ki klaszterelemzés révén. A klaszterek kialakítása abban segített, hogy jobban megértsük a Jobbik támogatottságának okait, s egyben a többi párt potenciális vonzerejét a politikai térben.

Az elemzést a vizsgálatunk célja szerint releváns változók alapeloszlásainak vizsgálatával kezdtük. Az alapadatok elemzése során a zárójelekben a feltett kérdésekre adott válaszok 5 fokú skálán való átlagait mutatjuk be. Ahol nem 5 fokú skálát használtak a kérdőív létrehozói, hanem esetleg 4 vagy 10 fokú skálát, ott ezt külön jelezzük. A második lépcsőben a politikához köthető attitűdöket mérendő főkomponenseket hoztunk létre. E főkomponensek átlagainak különbségét vizsgáltuk az egyes háttérváltozók attribútumai között, illetve e főkomponenseket használtuk fel a lineáris regressziós láncolatból felépülő útmodell kialakításakor. Végül az elemzés harmadik szakaszában *k-means* klaszteranalízis segítségével hoztuk létre a stratifikációs modellt. Minden vizsgálatban csak a szignifikáns különbségekre fókuszáltunk, vagyis a véletlen okozta összefüggéseknek csak 5 százalékos szint alatt adtunk helyet. Amikor a „szavazó” kifejezést használjuk, akkor azokra a választópolgárokra utalunk, akik a kérdés időpontjában az adott pártra szavaztak volna.

²⁵ DKMKA MVP Részvétel és képviselet projekt reprezentatív személyes kérdőíves vizsgálata az Ipsos és Medián bevonásával (1500 fő, 2010. március–április). Az adatgyűjtés EGT/Norvég Finanszírozási Mechanizmus Program, 0089/NA/2008-3/ÖP-9 referenciaszámú projektjének keretén belül történt.

A JOBBIK SZAVAZÓI

A Jobbik szavazói számos tekintetben sajátos csoportot alkotnak a magyar társadalmon belül, arányuk a kérdezés időpontjában a válaszadók egytizedét tette ki. A Jobbik szavazóinak egyik legfontosabb jellegzetessége az, hogy a legpesszimistább szavazói táborot alkotják, amikor az ország vagy a saját jelenlegi helyzetük és jövőbeni kilátásaik megítéléséről van szó. Az összes párt szavazói közül a Jobbik szavazói gondolják úgy leginkább, hogy az ország gazdasági helyzete (1,6) és a saját anyagi helyzetük (1,7) erőteljesen romlott. Ők a legpesszimistábbak az ország gazdasági jövőjének (2,8) és a saját anyagi helyzetük jövőjének megítélésében is (2,7).

A gazdasági helyzet rossznak való érzékelésével és a jövő pesszimista megítélésével szorosan együtt jár az ország politikai rendszerével, a demokratikus rend működésével való elégedetlenség. A Jobbik szavazói a legkevésbé elégedettek a demokrácia működésével (4 fokú skálán 1,8). A választás intézménye legkevésbé *szertintük* biztosítja azt, hogy a parlamenti képviselők megfelelően képviseljék a választók álláspontját (4 fokú skálán 1,8). A Jobbik szavazói értenek a legkevésbé azzal egyet, hogy a polgároknak számos lehetőségük van a politikai döntéshozatalban való részvételre (2,8), továbbá legkevésbé gondolják úgy, hogy a pártok jelentik a polgárok és az állam között a kapcsolatot (3,1). A Jobbik szavazóira jellemző leginkább, hogy egyet értenek azzal, hogy a törvényhozás túlságosan függ néhány érdekcsoporttól (4,3). A válaszokból kirajzolódik, hogy a Jobbik szavazói szerint az országban a kérdezés időpontjában egy oligarchikus áldemokratikus rendszer működött, amelyben néhány erős érdekcsoport mozgatta a szálakat, s a választópolgároknak nem volt lehetőségük beleszólni a politikai döntéshozatalba.

A politikai kiábrándultságot egy nagyon erős általános bizalmatlanság kíséri a Jobbik szavazóinak gondolatvilágában. Ezt mutatja, hogy a Jobbik szavazói bíznak a legkevésbé az emberekben (2,8), illetve – azonos mértékben a Fidesz szavazóival – ők értenek egyet leginkább azzal a kijelentéssel, hogy az ember a mai világban nem lehet elég óvatos (3,9).

Az a tény, hogy a nők pozitív diszkriminációját a Jobbik szavazói támogatják a legkevésbé (3), a Jobbik szavazói értenek leginkább egyet a halálbüntetés visszaállításával (3,9), és ők értenek leginkább egyet azzal, hogy gátat kellene szabni annak, hogy a külföldi filmek, könnyűzene térhódítása veszélyeztesse a magyar kultúrát (3,1) jelezheti, hogy egyfajta tradicionális ókonzervativizmus jellemzi a párt szavazóit.

A Jobbik szavazóit jellemzi legjobban a xenofóbia, az idegenekkel szembeni gyanakvás, a cigányokkal és zsidókkal kapcsolatos erős ellenérzés. A legkevésbé a Jobbik szavazói értenek egyet azzal, hogy a bevándorlók jót tesznek a magyar gazdaságnak (1,8). A Jobbik szavazói a legkevésbé elfogadóak a románokkal, zsidókkal (tízfokú skálán: 3,6) és a cigányokkal kapcsolatban (tízfokú skálán: 2,3).

A szigorú törvény- és rendpártiság tekintélyelvű attitűdje is egyértelműen jellemzi a Jobbik szavazóit. A Jobbik szavazói értenek egyet leginkább azzal, hogy az országnak nem annyira törvényekre és politikai programokra van szüksége, mint inkább néhány bátor, fáradhatatlan és odaadó vezetőre, akiben a nép megbízik (4,1). Leginkább a Jobbik szavazói értenek azzal egyet, hogy a romákat kemény intézkedésekkel rá kell szoktatni arra, hogy úgy éljenek, mint a magyarok (4,2). Mint láttuk, a Jobbik szavazói értenek leginkább egyet a halálbüntetés visszaállításával is (3,9).

A Jobbik szavazóira a legjellemzőbb a magyar út iránti igény, ami együtt jár a „Nyugat” és az EU iránti pesszimizmussal. A Jobbik szavazói gondolják azt leginkább, hogy az országnak nem a Nyugat elvárásaival kell törődnie, hanem a saját útját kell járnia (4,4), illetve a Jobbik szavazói gondolják a legkevésbé úgy, hogy az európai egységesítés folyamatát tovább kellene vinni (10 fokú skálán átlag 4).

A Jobbik szavazói körében a legerősebb a romantikus történelmi nacionalizmus gondolatvilága. Ennek jele, hogy ők értenek leginkább egyet azzal, hogy Magyarországnak törekednie kell a trianoni határok megváltoztatására (3,44). A Jobbik szavazóira legjellemzőbb, hogy radikálisnak tartják magukat. A mérsékelt–radikális skálán a Jobbik szavazói vallották magukat a legeradikálisabbaknak (6,5).

Figyelemre méltó, hogy a Jobbik-szavazók jellemezték magukat leginkább úgy, hogy érdeklődnek a politika iránt (3,4), a jelenlegi politikai rendszerből való mély kiábrándultságuk ellenére. Vagyis ez azt valószínűsíti, hogy a Jobbik szavazóinak a gazdasági és politikai renddel való elégedetlensége a jelenlegi helyzet radikális megváltoztatásának igényével párosul, ami magyarázhatja vonzódásukat a „igazi rendszerváltást”, radikális változást ígérő párt felé.

A Jobbik szavazótábora 51 százalékban a Fidesz–KDNP 2006-os szavazótáborából, 19 százalék a MIÉP–Jobbik közös szavazótáborból, egyharmada pedig az MSZP 2006-os szavazótáborából rekrutálódott.

A Jobbik szavazótáborának 63 százaléka férfi, 37 százaléka nő. A Jobbik szavazói a legfiatalabbak, átlagosan 1971-ben születtek. A Jobbik szavazóinak iskolai végzettsége átlagos (a Jobbik-szavazók iskolai végzettségének átlaga 3,2, a Fidesz-szavazók átlaga 3,23, az MSZP-szavazók átlaga 3,28). A Jobbik-szavazók 38 százaléka soha nem dolgozott, ami összefüggésben lehet azzal, hogy a Jobbiknak van a legfiatalabb szavazótábor. A Jobbik szavazóinak 63 százaléka magánvállalkozásnál áll alkalmazásban. A jobbikos munkavállalók 45 százaléka szakmunkás, 38 százaléka segédmunkás és 8 százaléka beosztott értelmiségi, vagy alsó illetve középszintű. Vagyis a Jobbik szavazói döntő többségükben leginkább a diákok, a fiatal munkanélküliek és a munkások közül kerülnek ki, mégis a Jobbik szavazóira jellemző leginkább, hogy a középosztályba sorolják magukat (4,2). Az önbesorolás és a tényleges társadalmi státusz (aminek indikátora a munkavállalói pozíció)

között láthatóan ellentmondás feszül. Ez azt jelezheti, hogy a Jobbik szavazóira jellemző az erős frusztráció, illetve státuszépítési igény, ami a kívánt és a ténylegesen elért társadalmi helyzet közötti különbségből fakad. Ez a különbség azt sugallja, hogy a megkérdezett Jobbik-szavazók tipikusan azok az emberek, akik úgy érzik, hogy igazságtalanul bánt velük a társadalom, nem adja meg nekik azt a társadalmi elismerést, amit megérdemelnének. Ők a keményen és becsületesen dolgozó „többség”, amely „kisebbségi sorba került saját hazájában”. Ez a frusztráció magyarázhatja erős ellenérzéseiket és elhárítólódási igényüket a romáktól, az „érdemtelenül segélyezettektől vagy privilegizáltaktól”, és egyben a zsidóktól és a Nyugattól, akik metaforikusan jelképezhetik számukra az ország gyarmatosítóit és kizsákmányolóit.

FŐKOMPONENS-ELEMZÉS, TIPIKUS VÉLEMÉNYEK, ATTITÚDOK

Az attitűdökre, az elégedettségre, az egyéni percepciókra, véleményekre vonatkozó kérdéseknél adatredukciós szándékkal 4 és 5 fokú Likert-skálákból főkomponenseket hoztunk létre, amely tulajdonképpen egyfajta súlyozott indexálásnak megfelelő eljárással annyi különbséggel, hogy a kutatói szubjektivitást kizárja a súlyok használatakor.

A főkomponens-elemzés során a változók egy olyan skálára rendeződnek, amely megragadja a változók közös, a háttérben megbúvó jelentéstartalmát. A főkomponens a bevont változókból hoz létre egy olyan skálát, amelyen minden egyes válaszadóhoz hozzárendel egy, a mért változók mögött létrejövő (latens) jelentéstartalomnak megfelelő súlysúlyszámot. A változók egy olyan markáns törésvonalat hoznak létre, amelynek alapján megkülönböztethetünk olyan válaszadókat, akik a bevont változók mentén, a skála inkább egyik, míg mások inkább a skála másik végpontjához közelítenek. Emellett elengedhetetlen a szerepük az útmodell felépítésében.

A „Gazdasági változások érzékelése” főkomponens (megmagyarázott variancia: 58%) a következő változókból hoztuk létre: Megítélése szerint az elmúlt 12 hónap során hogyan változott (a főkomponenseket felépítő változók alapeloszlásait is közöljük: sokat romlott/romlani fog és valamit romlott/romlani fog, %):

- az ország gazdasági helyzete az elmúlt 12 hónap során (70%);
- az ön háztartásának anyagi helyzete az elmúlt 12 hónap során (68%);
- az ország gazdasági helyzete a következő 12 hónapban (28%);
- az ön háztartásának anyagi helyzete a következő 12 hónapban (30%).

A „Politikai kiábrándultság” főkomponens (megmagyarázott variancia: 61%) a következő változókból hoztuk létre:

- egészében véve, mennyire elégedett ön a demokrácia működésével az országban (teljesen és többé-kevésbé elégedett: 36%);

- hogyan látja, ahogy a választás intézménye ma Magyarországon működik, mennyire biztosítja azt, hogy a parlamenti képviselők megfelelően képviseljék a választók álláspontjait? (elég jól és nagyon jól: 32%);
- a polgároknak számos lehetőségük van a politikai döntéshozatalban való részvételre (egyetért és teljes mértékben egyetért: 30%).

A „Tekintélyelvűség” főkomponenst (megmagyarázott variancia: 46%) a következő változókból hoztuk létre (egyetértők aránya %):

- ennek az országnak nem annyira törvényekre és politikai programokra van szüksége, mint inkább néhány bátor, fáradhatatlan és odaadó vezetőre, akikben a nép megbízik (56%);
- gátat kellene szabni annak, hogy a külföldi filmek, könnyűzene stb. térhódítása veszélyeztesse a magyar kultúrát (30%);
- vissza kellene állítani a halálbüntetést (49%).

A „Nacionalizmus” főkomponenst (megmagyarázott variancia: 46%) a következő változókból hoztuk létre (egyetértők aránya %):

- Magyarországnak törekednie kellene a trianoni határok megváltoztatására (23%);
- az országnak nem a Nyugat elvárásaival kell törődnie, hanem a saját útját kell járnia (64%);
- egyes vélemények szerint az európai egységesítés folyamatát tovább kellene vinni az eddigiekhez képest. Másik szerint ez máris túl messze ment (tízfokú skálán mérve, átlag: 4,9 százalék).

A „Xenofóbia” főkomponenst (megmagyarázott variancia: 70%) a következő változókból hoztuk létre: „Mennyire tartja rokonszenvesnek, vagy elenszenvesnek a következő csoportokat?” (tízfokú skálán):

- románok (átlag: 4,3);
- zsidók (átlag: 4,6);
- cigányok, romák (átlag: 3,3).

Az „Extrém bizalmatlanság” főkomponenst (megmagyarázott variancia: 42%) a következő változókból hoztuk létre (egyetértők aránya %):

- az emberek többségében általában meg lehet bízni (31%);
- az ember a mai világban nem lehet elég óvatos (63%);
- a törvényhozás túlságosan függ néhány érdekesoporttól (74%).

A „Radikális jobboldali szimpátia” főkomponenst (megmagyarázott variancia: 53%) a következő változókból hoztuk létre:

- jobb–bal skála (tízfokú skálán mérve, átlag: 6,3);
- mérsékelt–radikális skála (tízfokú skálán mérve, átlag: 3,9);
- Vona Gábor (rokonszenves: 14%).

A főkomponensek átlagainak különbségét megvizsgáltuk a Jobbikra, az MSZP-re és a Fideszre szavazni szándékozók csoportjai között. Az elemzés alapján nagyon hasonló kép rajzolódott ki a Jobbik szavazótáboráról, mint az alapkérdések elemzése során. A Jobbik szavazóira jellemző leginkább a gazdasági változások negatív percepciója és a pesszimista jövőkép, míg a Fidesz-

szavazók közepén helyezkednek el, s az MSZP szavazói inkább optimisták. A Jobbik szavazói a leginkább kiábrándultak a politikából, az MSZP szavazói a legkevésbé kiábrándultak, s a Fidesz szavazói az átlag közelében helyezkednek el. A Jobbik szavazói táborára legjellemzőbb a tekintélyelvűség, míg az MSZP szavazótáborára a legkevésbé tekintélyelvű. A Fidesz szavazótáborára e két tábor között van. A nacionalista, Nyugat-ellenes (EU-pessimista) attitűd leginkább a Jobbik szavazótáborára jellemző, legkevésbé az MSZP-ére, s a Fidesz szavazótáborára ismét átlagos e téren. A xenofóbia és az extrém bizalmatlanság megint csak a Jobbik szavazótáborára a legjellemzőbb, s az MSZP szavazótáborára a legkevésbé. A legkevésbé váratlan eredmény az lett, hogy a radikális jobboldal iránti vonzalom legjellemzőbb a Jobbik szavazótáborára, s legkevésbé jellemző MSZP szavazótáborára.

AZ ÚTMODELL

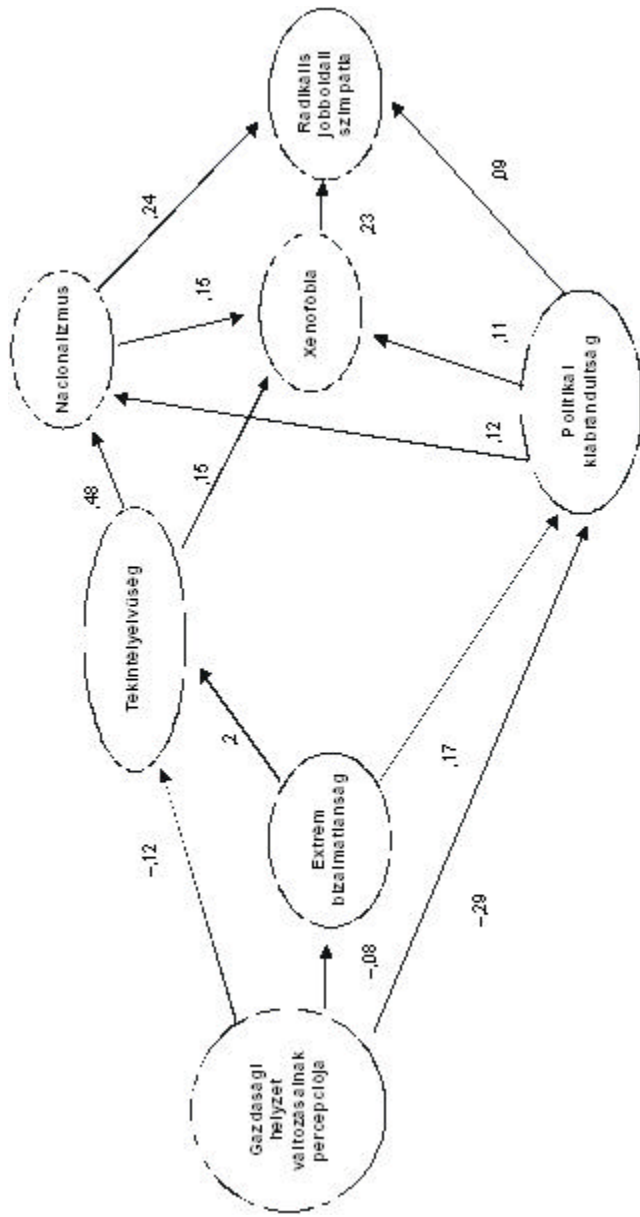
Az útmodell módszertani felépítése a következő: először a radikális jobboldali szimpátiára, mint függő változóra való hatást vizsgáljuk az összes releváns magyarázó változó segítségével. A magyarázó változók egy modellen belüli alkalmazása segít abban, hogy „nettó hatásokat” érjünk el, vagyis az egyes magyarázó változók hatása úgy érvényesül a függő változóra, hogy a többi hatását kontroll alatt tartjuk. A szignifikáns magyarázó változók a továbbiakban függő változókká válnak, és így épül fel a lineáris regressziós láncolat, míg legvégül magyarázó változóként csak az országra és az egyénre vonatkozó gazdasági változások percepciója és jövőképe marad a modellben.

Mivel az útmodell egy lineáris regressziós láncolat, így regressziós magyarázó modellek sokaságát építettük fel. A modellek bővítéséhez a *stepwise* módszert alkalmaztuk, amely segített az interferenciavizsgálatokban, valamint a toleranciateszt segítségével a *multikollinearitás* kiküszöbölésében, illetve a *homoszkedaszticitás* (linearitás vizsgálat) tesztelésében. Emellett minden – a vizsgálatba bevont – változót standardizáltunk (a főkomponensek eleve standardizált formában, nulla átlagú és egységnyi szórású változókként léptek be a modellbe). Ez biztosította azt, hogy a modellekben a standardizálatlan regressziós együtthatók („B”) köré számított 95 százalékos konfidencia intervallum megegyezzen a standardizált regressziós együttható, vagyis a béta (β) köré számolt 95 százalékos konfidenciaintervallummal és ezzel tesztelni tudjuk a modellek megbízhatóságát.

Az útmodellben a nyilakhoz kapcsolódó számok a standardizált regressziós együtthatók (β) erősségét és irányát mutatják.

1. ÁBRA

Útak a radikális jobboldali szimpátiához*

* Csak szignifikáns utakat mutatunk be (az útmodell felépítése bizonyos mértékig önkényes, „hipotetikus” logikai láncolat, ugyanakkor szigorú módszertani eljárással készült).

Ahogy az útmodellből kitűnik, a gazdasági változások negatív percepciója és a jövő pesszimista látásmódja egyrészt kialakítja a tekintélyelvűség szigorú rend és törvénytámasztó attitűdjét, az erőskezű vezetőbe vetett hitet. Az erőskezű vezető a szigorú rend és törvény programmal „el tudja érni”, hogy az ország ne a Nyugat elvárásaival törődjön, hanem a saját útját járja, vagy akár a trianoni határokat is megváltoztassa. Ez az erőteljesen nacionalista attitűd vezet ezután – részben a xenofóbián, a cigányok, románok, zsidók elutasításán keresztül – a jobboldali radikalizmussal való szimpátiához. A nacionalizmus a xenofóbiával karöltve válik sovinizmussá, hiszen a sovinizmus abban különbözik a nacionalizmustól, hogy a sovinszták attitűdjé mélyen elutasító, felsőbbrendű, gyakran a gyűlöletre épít. A szigorú rend- és törvénytámasztó leágazó út közvetlenül az „érdemtelen csoportok” elutasításán (xenofóbia) keresztül is hat a jobboldali radikalizmussal való szimpátiára. További utak szintén a negatívnak ítélt jelenlegi helyzet percepcióból és a pesszimista jövőképből kiindulva egyfajta extrém társadalmi bizalmatlansághoz vezetnek, amelyek a tekintélyelvűséghez, a szigorú rendpártisághoz kapcsolódva („végre valaki tegyen rendet az országban és ezzel szűnjön meg a bizonytalanság”) a korábban említett utakon, a nacionalizmuson és a xenofóbián keresztül vezetnek el a jobboldali radikalizmussal való szimpátiához. Más utak a gazdasági változások negatív percepcióiból kiindulva, az extrém bizalmatlanságon keresztül a politikából való kiábrándultsághoz (protest szavazáshoz) vezetnek, amely attitűd egyrészt a bűnbakkeresés (liberálbolsevik összeesküvés, zsidó tőke, nyugatiak általi kizsákmányolás vagy, „érdemtelen csoportok”, cigányok támogatása) xenofób attitűdjén keresztül, másrészt pedig közvetlenül kapcsolódik a jobboldali radikalizmussal való szimpátiához. A gazdasági változások negatív percepcióiból kiindulva közvetlenül is vezet egy út a politikai kiábrándultsághoz és protest szavazáshoz, amely közvetlenül kötődik a jobboldali radikalizmussal való szimpátiához. Végül, de nem utolsósorban fontos felismerés az, hogy a gazdasági helyzet negatív percepciói, illetve az extrém társadalmi bizalmatlanság részben együttesen, részben külön-külön kialakítják a politikai kiábrándultság attitűdjét, s innen egyrészt a nemzeti imaginárius identifikáción keresztül vezet az út a jobboldali radikális szimpátiához, másrészt a xenofób attitűddel összekapcsolódva a sovinizmuson keresztül juthatnak el a választók a jobboldali radikalizmushoz való vonzódásig. A politikából való kiábrándultság és az imaginárius nemzeti identifikáció (nacionalizmus) kapcsolatára 2003-ban, egy gazdasági értelemben virágzó korszakban nem találtunk igazolást. Az eredmények különbözőségének több oka is lehet. Lehetséges, hogy az eltérő minta, illetve a változók operacionalizációjának különbözősége vezetett az eltérő eredményekhez. Azonban az is elképzelhető – s mi ezt tartjuk az igazi magyarázatnak –, hogy egy dühöngő gazdasági és politikai válsághelyzetben az emberek reakciói mások, mint egy virágzó és politikailag stabilnak tekinthető időszakban. A modell azt mutatja, hogy ma az imaginárius nem-

zeti kötődés mégis kapaszkodót nyújthat a kiábrándult, reményvesztett, csatlódott tömegek számára. A vonatkozó szakirodalomból tudjuk, hogy az imaginárius nemzeti kötődés legfőbb funkciója a válság nyomán szétzilálódott identitás megerősítése (Dörre 1997, Sennett 1998). Ezt a magyarázatot támasztja alá az is, hogy az adatok erőteljes jobbratolódást mutatnak a magyar társadalomban, amely jobboldal retorikájának fontos része a nemzeti gondolat.

Az útmodell arra világít rá, hogy sokféle úton lehet eljutni a jobboldali radikalizmussal való szimpátiáig és ezen keresztül esetlegesen a Jobbikra való szavazásig. Nem egytényezős a Jobbik sikere, így azt nem lehet pusztán a cigányokkal szembeni ellenérzésekre visszavezetni. A nacionalizmus és Nyugat-ellenesség-idegenellenesség, és a politikai kiábrándultság egymással részben összefüggő politikai attitűdjei vannak legnagyobb hatással a jobboldali radikalizmussal való szimpátiára. De a háttérben ott húzódik egy szélsőséges bizalmatlanságra, valamint a szigorú rend és törvénytámasztásra épülő attitűd is, illetve az egyén saját és az ország gazdasági helyzetére, s a jövőre vonatkoztatott mélységes kilátástalansága és pesszimizmusa. A bizonytalanság, a talajvesztés és a jövőtől való félelem vezet egyrészt a politikai kiábrándultsághoz, az imaginárius nemzeti kötődéshez, s a reményhez, hogy talán egy erőskezű, karizmatikus vezető képes lesz rendbe tenni az ország dolgait, s benne igazságot szolgáltatni „a tisztességes, hazájában elnyomott, rendszeren és becsületesen dolgozó kisembernek”, akit ez a társadalom és politika nem ismer el és nem méltányol.

A korábbi, 2003-as elemzésünkkel összevetve új eredményeket hozott a 2010-es adatok alapján végzett útelelemzés. 2003-ban, a gazdasági fellendülés időszakában végzett felmérés adatainak elemzése azt mutatta, hogy a munkavállalói csoportok elég jelentős részénél megtalálhatóak azok a politikához köthető attitűdök, amelyek nyitottá tehetik a választópolgárokat a xenofób radikális nemzeti pártokra való szavazásra. Akkoriban azonban nagyon kevesen szavaztak volna az akkor legjelentősebb radikális jobboldali pártra, a MIÉP-re. Ugyanakkor a MIÉP-szavazók között egyaránt megtaláltuk a társadalmi-gazdasági változások „nyerteseit” és „vesztéseit” is. A nyertesek megszerzett státuszuk és nyertes identitásuk megőrzésének, társadalmi dominanciájuk bebetonozásának érdekében és a lecsúszástól való félelmükben, a vesztesek deprivációjuk, elégedetlenségük, politikai kiábrándultságuk és az így kialakult bűnbakkeresés okán szavaztak volna a radikális jobboldalra, annak ellenére is, hogy a választók döntő többsége elsősorban valamelyik mérsékelt s egyben populista gazdasági szólammal élő nagy bal- vagy jobboldali pártra szavazott volna elsősorban a kérdés időpontjában.

Az évtized végére, négy év válsága és reményvesztése után gyökeresen átalakultak a jobboldali radikalizmushoz vezető utak. Négy év lecsúszása és reménytelen küzdelme után csak a veszteseket látjuk a radikális jobboldal felé orientálódni. Ugyanakkor a vesztesek táborában már nem csak 2003 vesz-

tesei vannak, hanem a korábban nyertesnek számítók is, akik a hosszan elhúzódó válság hatására depriválódtak, vesztesékké válhattak. Ne felejtjük el: az ország nagyjából kétharmada rossznak ítéli meg a saját anyagi és az ország gazdasági helyzetét, ugyanennyien bizalmatlanok az emberekkel szemben, kiábrándultak a politikából és a demokráciából, a válaszadók fele tekintélyelvű, szigorú rendpárti attitűdöket mutat. Az elszegényedés, a bizonytalanság, a jövőtől való félelem radikalizálta és a radikális jobboldal felé tolta azok egy részét, akik korábban is nyitottak voltak ilyen jellegű szíréhangok befogadására, sokan pedig deprivációjukat és dezintegrált státuszukat a „képzelt közösséghez” (Anderson 2004), a nemzethez való kötődéssel próbálják helyreállítani.

STRATIFIKÁCIÓ

Az útmodell elkészítését követően a megkérdezettek csoportokba sorolásával próbáltunk pontosabb képet kapni a Jobbik szavazóiról. A csoportok kialakításához a megkérdezettek iskolai végzettségét, korát és a politikához köthető attitűdjeit használtuk fel. *K-means* klaszteranalízissel három csoportot, klasztert sikerült létrehozni. Fontos megjegyezni, hogy a mintába kerültek bő egyharmadát (37%) nem sikerült besorolni egyik klaszterbe sem, mert egyik vagy másik kérdésre nem válaszoltak.²⁶ Az első klaszterbe azok a magas iskolai végzettségű, a gazdasági helyzetet optimistán megítélő, vagyis „nyertes”-nek tekinthető fiatalok kerültek, akik a gazdasági változásokat pozitívan értékelték. Politikai attitűdjeikben nem mutattak vonzódást a radikális jobboldali szíréhangok felé.* Ebbe a csoportba a megkérdezettek 25 százaléka tartozik a teljes mintára vonatkoztatva. Ezt a csoportot „nyugatias” klaszternek neveztük el, mert tagjaik számára fontos az EU-integráció, sikeresnek tartják magukat a piacgazdaság körülményei között, s jövőképük is optimista, miközben elvetik azokat a xenofób és sovíniszta szlogeneket, amelyek eltávolíthatják a modern Európától Magyarországot. A nyugatias klaszterbe tartozók 59 százaléka a Fideszre, 25 százaléka az MSZP-re, 7 százaléka pedig a Jobbikra szavazott volna a kérdés időpontjában.

* (A 15–29 évesek politikai orientációiról lásd Bauer–Szabó 2009)

²⁶ Róluk (a missingbe kerültekről) elmondható, hogy mérsékeltén pesszimisták, mérsékeltén kiábrándultak a politikából, mérsékelt bizalmatlanság jellemző rájuk, mint általában az átlagemberre mély gazdasági-politikai válság idején. Azok, akik nem kerültek egy klaszterbe sem nem szimpatizálnak a radikális jobboldallal, alacsonyabb iskolai végzettségűek, 21 százalékuk MSZP-, 65 százalékuk Fidesz-, 10 százalékuk Jobbik-szavazó, 42 százalékukat egyáltalán nem érdekli a politika, messze ők a leginkább apolitikusak, ha összehasonlítjuk őket a többi klaszterbe tartozókkal. Egynegyedük középosztályi, szintén egynegyedük alsó középosztályi, 31 százalékuk munkásosztályi, 18 százalék alsó osztályi szavazókorú kérdezett.

A második klaszterbe az alacsony iskolai végzettségű, átlagos mértékben optimista, mérsékelt nacionalista, autoriter attitűdöket mutató idősebb, többségében nyugdíjas (70%) megkérdezettek kerültek. Ebbe a csoportba a megkérdezettek 18 százaléka tartozik a teljes mintára vonatkozóan. Ezt a csoportot „mérsékelt kádári kispolgári középosztály” (továbbiakban: „mérsékelt kisemberek”) klaszternek neveztük el, mert életük nagy részét a Kádár-rendszerben éltek le, abban szocializálódtak, elfogadták a politikai és gazdasági rendszerváltást követő új rendszert (A kádári kispolgárosodásról, kispolgári középosztályról, Gerő 1999). Politikai attitűdjeikre a mérsékelt-ség, illetve a már-már „hagyományosnak” tekinthető tekintélyelvűség jellemző. A mérsékelt „kisemberek” klaszterébe tartozók 53 százaléka a Fideszre, 36 százaléka az MSZP-re, 7 százaléka pedig a Jobbikra szavazott volna a megkérdezés időpontjában.

A harmadik klaszterbe a magasabb iskolai végzettségű, ugyanakkor erősen pesszimista, a jelenlegi és a jövőbeni gazdasági helyzetet is negatívan látó fiatalok kerültek. Politikai kiábrándultság, erős autoriter szemlélet, sovinizmus, xenofóbia, extrém bizalmatlanság jellemzi az ebbe a csoportba tartozókat. Ebbe a csoportba a megkérdezettek 20 százaléka került a teljes mintára vonatkoztatva. Ezt a csoportot „radikális jobboldali” (továbbiakban: „radikális”) klaszternek neveztük el, mert rájuk jellemzőek azok a politikailag fontos attitűdök, amelyek szerepet kaptak az útmódelben a radikális jobboldali szimpátia kialakulásában. A radikális klaszterbe tartozók 54 százaléka a Fideszre, 7 százaléka az MSZP-re, 34 százaléka pedig a Jobbikra szavazott volna a megkérdezés időpontjában.

A radikálisok csoportjába tartozó megkérdezettek 61 százaléka férfi, 39 százaléka nő. A mérsékelt „kisemberek” 45 százaléka férfi, a nyugatiasok 48 százaléka férfi szavazó. A radikálisok 62 százaléka, az nyugatiasok kétharmada, míg a mérsékelték csupán egyötöde dolgozik. (A mérsékelték 70 százaléka nyugdíjas, 7 százaléka munkanélküli.) A radikálisok több mint fele ugyan fizikai munkát végez, egy részük önálló vállalkozó, valamivel több mint egyharmaduk azonban szellemi foglalkozású. A mérsékelt „kisemberek” háromnegyede fizikai munkás, csupán 13 százaléka végez szellemi munkát (itt is egy kisebb csoport önálló vállalkozó), míg a nyugatiasok majdnem fele szellemi foglalkozású, majdnem fele fizikai munkás, egy kis csoport önálló vállalkozó. Vagyis annak ellenére, hogy a nyugatiasok között találunk a legnagyobb arányban szellemi foglalkozásukat, megerősíthetjük azon kutatói és elemzői álláspontokat, hogy a radikálisok között szép számmal akadnak magasabb iskolai végzettségű, szellemi munkát végző dolgozók is.

**A PÁRTOK SZAVAZÓINAK MEGOSZLÁSA EGY-EGY KLASZTEREN BELÜL
ÉS A PÁRTOK SZAVAZÓTÁBORÁNAK ÖSSZETÉTELE
A HÁROM KLASZTERBŐL**

A nyugatias és a mérsékelt „kisemberek” klaszterében a jobbikos szavazók aránya egyaránt nagyon alacsony (7-7%), a Jobbik vonzereje elsősorban a radikális klaszterben belül szembetűnő. Azonban a Jobbik a radikális klaszterben is csak a szavazatok 34 százalékára „számíthat”, hiszen ebben a klaszterben (is) Fidesz-szavazó a megkérdezettek több mint fele (54%). A radikálisoknak csupán 7 százaléka szavazna az MSZP-re.

Úgy tűnik, hogy a Jobbik elsősorban a radikális klaszterbe tartozó, mára radikalizálódott szavazók körében érte el a nagy áttörést. A Fidesz igazi néppártként minden klaszterben tarolt, a szavazatok több mint felét mondhatta magáénak. Figyelemre méltó azonban, hogy a Fidesz relatív súlya a legmagasabb a nyugatias klaszterben volt. Az MSZP, mint az várható volt, „a legkevésbé sikeres” a radikális klaszterben, s legsikeresebb a mérsékelt „kisemberek” klaszterében, ahol az idősebb kádári kispolgári középosztály képviselteti magát. Ugyanakkor figyelemre méltó, hogy miközben az MSZP egy nyugatias liberális piacgazdaságot favorizáló pártként próbálta újristilizálni magát Gyurcsány Ferenc vezetése alatt, aközben a nyugatias szavazói tömb szavazatainak csupán egynegyedére számíthatott. A Fidesz – amelyet az MSZP populista, haladásellenes pártként próbált beállítani – éppen e klaszterben volt a legnépszerűbb 59 százalékos támogatottsággal.

1. TÁBLÁZAT

A pártok szavazóinak megoszlása egy-egy klaszteren belül (százalék)

Párt/klaszter	Nyugatias	Mérsékelt „kisemberek”	Radikális
Fidesz	59	53	54
MSZP	25	36	7
Jobbik	7	7	34
Egyéb pártok	9	4	5
Összesen	100	100	100

Chi-négyzet = 145,124, p < 0,001

A Jobbik szavazóinak 70 százaléka a radikális klaszterből, 12 százaléka a mérsékelt klaszterből, a mérsékeltlen nacionalista, alacsony iskolai végzettségű idősebbek közül, s 18 százaléka a nyugatias optimista, nyertes fiatalok közül került ki. A Fidesz szavazóinak 43 százaléka a nyugatias klaszterből, 26

százaléka a mérsékelték közül, 31 százalék a radikális klaszterből rekrutálódott. Az MSZP szavazóinak 46 százaléka a nyugatias, 44 százalék a mérsékelt, 7 százalék a radikális attitűdöket mutatók klaszteréből került ki.

2. TÁBLÁZAT

A pártok szavazótáborának összetétele a három klaszterből (százalék)

Klaszter/párt	Fidesz	MSZP	Jobbik
Nyugatias	43	46	18
Mérsékelt „kisember”	26	44	12
Radikális	31	10	70
Összesen	100	100	100

Chi-négyzet = 145,124, $p < 0,001$

A szavazótáborok összetételének kétféle vizsgálata fontos összefüggéseket mutatott ki. Mint megállapítottuk, a Fidesz igazi néppártként minden klaszterben nagyon jól szerepelt, maga mögött tudhatta minden klaszterben a szavazatok több mint a felét. Relatív támogatottsága legnagyobb a nyugatias klaszterben, ahol a szavazók 59 százaléka adta volna rá a voksát a kérdés időpontjában, s innen rekrutálódik szavazótáborának majdnem a fele (43%). Ebben a blokkban a Fidesz az MSZP-vel verseng a szavazókért, amely utóbbi mélyrepülése ellenére is a nyugatias blokk szavazatainak egynegyedét bírja. A Fidesz szavazótáborának második legnagyobb csoportja a radikális klaszterből származik, ahol a Jobbik a versenytársa a szavazókért folyó versenyben. A mérsékelt „kisemberek” klaszterében a Fidesz legnagyobb vetélytársa ismét az MSZP. A Fidesz különleges helyzetben, egy négy éve tartó mély erkölcsi, politikai és gazdasági válság nyomán került abba szituációba, hogy a magyar társadalom nagyon különböző csoportjait többségükben maga felé tudta fordítani, miközben potenciális nagypárt ellenfele, a korábbi másik centрупárt szerepet betöltő MSZP szavazótábora jórészt összeroppant, vagy elfordult az MSZP-től.²⁷

Az attitűdök vizsgálata egyértelműen mutatja, hogy a nyugatias és a radikális klaszterekbe tartozók egymástól nagyon eltérő, mondhatni egymással ellentétes attitűdökkel és értékekkel rendelkeznek. A Fidesz mesterien tudta

²⁷ Szerettük volna megvizsgálni a pártok közötti szavaztvándorlás mértékét is, de ahogyan az lenni szokott, a 2006-os választásokra és leadott szavazataikra az emberek – a választási eredmények fényében – vélhetően „nem jól emlékeztek”, többségük úgy emlékezett, hogy a mai nyertes pártkoalícióra szavazott.

kihasználni ellenzéki helyzetét a súlyos erkölcsi, politikai és gazdaságpolitikai hibákat vétő és korrupciós botrányokkal terhelt kormányzattal szemben, és ezzel minden vizsgált réteg többségének támogatását meg tudta szerezni. Azonban nagyon valószínűnek tűnik, hogy képtelen lesz olyan politikát folytatni egy válságterhes korszakban, amely minden réteget kielégítene. A kormányzati felelősség birtokában előbb-utóbb döntenie kell, hogy melyik tábor igényei kielégítésének irányába mozdul el: a radikális blokk felé, remélve, hogy magával sodorja a nemzeti érzelmű mérsékelték nagy részét is, vagy a nyugatias blokk felé, remélve, hogy megtartja vagy növeli az átlagosan elégedett mérsékelt „kisemberek” között támogatottságát az MSZP rovására, ami ellensúlyozhatja az esetleges szavazatvesztést a radikálisok körében. Az MSZP helyzete, bár támogatottsága összeesett, viszonylag egyszerű. Alig számíthat támogatásra a radikális nemzeti blokkból. A nyugatias és mérsékelt blokk felé irányuló ellenzéki politizálással, különösen, ha a Fidesz kormányzása során a radikális blokk felé mozdul el, lehet esélye, hogy visszahódítsa a nyugatias tömböt, miközben erős pozíciót tart fenn a mérsékelt „kisemberek” között.

A Jobbik-szavazók 70 százaléka radikális, miközben a radikális klaszterbe tartozók szavazatainak nagyjából egyharmadát szerezte meg 2010 tavaszára. A Jobbik szavazótáborának másik része, valamivel kevesebb, mint egyharmada, a nyugatias és a mérsékelt blokkokból jött, miközben e két klaszterben csak 7–7% a Jobbik szavazók aránya. Ez azt valószínűsíti, hogy a Jobbik növekedési lehetősége a radikális klaszterben való további térnyerésben áll.

KÖVETKEZTETÉS: A RADIKÁLIS JOBBOLDALI ÁTTÖRÉS ATTITÜDINÁLIS HÁTTERE ÉS NÉHÁNY TANULSÁG A TEGNAPBÓL A MÁRA

1937–1938-hoz hasonló drámai politikai átalakulás szemtanúi vagyunk a mai Magyarországon. Jó 70 évvel korábban, 1937–1939 között szintén az alig húszéves Horthy-rendszer bethleni konszolidációs kísérlete roppant meg a szélsőjobboldal előretörése nyomán. A Tanácsköztársaság és Trianon sokkja, az I. világháborút követő válságból nagy nehézségekkel konszolidálódó bethleni Magyarországnak csak egy rövid, alig fél évtizedes növekedést engedélyezett a történelem, amelyben a gazdasági fejlődés jótékony hatásai enyhítették a rendszert belülről feszítő ellentmondásokat. Ha tovább tartott volna a kedvező világ gazdasági helyzet, akkor talán elég idő maradt volna arra, hogy a növekedés és a lassú reformok együttesen megoldják a magyar társadalom belső problémáit, az agrárszegénységet, a munkások kiszolgáltatottságát, az értelmiségi munkanélküliséget, a demokráciahiányt, s talán a mérsékeltebb politikai erők térnyerése nyomán a másokra fenekedés vágya is csökkent volna. 1929-ben azonban a további normalizálódás lehetőségét kettétörte a világ gazdasági válság. Az évekig elhúzódó válság 1932-ben érte el a mélypontját, s

az azt követő nagyon lassú helyreállítási szakasz 1938–1939-ig alig hozott fel-
 lendülést. 1938-ra egy új, talajt vesztett generáció nőtt fel, amely türelmetlenül
 követelte a helyét a társadalomban, s remélte, hogy a rendszer radikális re-
 formja révén megoldhatóak lesznek saját problémáik, a társadalmat feszítő el-
 lentmondások és anomáliák. Az ellenforradalmi gondolatban és antiszemita
 légkörben szocializálódott „forradalmárok” a magyar állam fasizálásában, a
 féldemokratikus és konzervatív Horthy-rendszer populista fasisztoid diktatú-
 rával való felváltásában, a zsidóság kiszorításában és vagyonának „keresz-
 tény” kézbe adásával vélték megtalálni a kiutat. A nyomorgó paraszti tö-
 megek, lumpenproletárok, reményt vesztett munkások, romlásba jutott
 kispolgárok, de a státuszukat féltő, elszegényedő polgári középosztály egy ré-
 sze is a szélsőjobb uszályába került annak szociális demagógiára épülő köve-
 telései miatt, miközben az antikommunizmus, a féktelen antiszemitizmus, a
 zsidóság kárára való előnyszerzés és az elvesztett területek visszaszerzésének
 reménye az úri keresztény középosztály, a hadsereg és rendvédelmi erők tisztika-
 ra egy részének támogatását biztosította. Az addig marginális szerepet
 betöltő, ámde hangos szélsőjobboldali pártok és mozgalmak közül kiemelkedő
 Nyilaskeresztes Párt az 1939-es választásokon soha nem látott sikert ért el (Hu-
 bai). Ma ismét hasonló gondoktól szenved Magyarország, mint 70 évvel ko-
 rábban. Hasonlóképpen, mint 1937–1938-ban, megint túl rövid volt az új rend-
 szer konszolidációjára adatott idő. A viszonylagos jólétet és biztonságot
 nyújtó Kádár-korszakot követő rendszerváltás első éveit rettenetes kínokkal
 jártak. A szocialista ipar összeomlása nyomán több mint másfél millió állás
 szűnt meg, széles tömegekben megroppant a biztonságba és a viszonylagos jó-
 létbe vetett hit, miközben egy szűk elit életszínvonala a csillagokba emelke-
 dett. Az 1996 és 2006 közötti évtized hatalmas fejlődést hozott, de arra nem
 volt elég, hogy biztosítsa a magyar társadalom valódi középosztályosodását, a
 jólét viszonylagos egyenletes eloszlását, az annyira vágyott „nyugati” élet-
 színvonal megközelítését. A hatalmas munka, befektetés és erőfeszítés ellené-
 re túl rövid volt a fellendülés korszaka arra, hogy megoldja a társadalmat fes-
 zítő belső ellentmondásokat, a szegénységet, az alulfoglalkoztatottságot,
 áthidalja az ország keleti és nyugati fele közötti szakadékot, megállítsa a
 közintézmények leromlását. Ráadásul a világgazdaság különleges helyzete
 lehetővé tett még egy fél évtizedes, immár hitelre alapozott fejlődést azután,
 hogy az 1997-ben elindult fellendülés alig fél évtized után 2001-ben kifulladt.
 A 2001–2006 közötti ciklus jóléte, amelyet az állam és a lakosság kettős
 eladósodása tett lehetővé, különösen sérülékennyé és kiszolgáltatottá tette
 mind a magyar gazdaságot, mind a háztartásokat. A 2006 óta tartó megszorítá-
 sok korszaka, amelyet brutálissá fokozott a 2008 őszén kirobbant világgazda-
 sági válság, ismét felszínre hozta a belső ellentmondásokat, a megoldatlan
 problémákat, megkérdőjelezte az előző évtized részleges konszolidációját.
 Mértéktelen kiábrándulást és elkeseredést eredményezett a jóléti rendszervál-
 tás ígéretének bukása, a negyedik éve tartó megszorítások javulást nem hozó

korszaka, az egyre kilátástalanabb élethelyzetek szaporodása, az állam tehetlenségének látszata. A gazdasági válság okozta elkeseredést dühvé fokozta a baloldali pártok rózsaszínű ígéreteket tevő, a 2006-os évvel induló kormányzati ciklusra tervezett megszorításokat elhallgató választási stratégiája, a hazugságot beismerő őszödi beszéd nyilvánosságra kerülése és a napvilágra került korrupciós botrányok sorozata. Ráadásul, a magyar válságra ráakadó világválság megkérdőjelezte sokak szemében nemcsak a magyar piacgazdasági kísérlet jogosultságát, hanem annak a nyugati modellnek a vonzerejét, amelyhez csatlakozás volt a rendszerváltás álma 1989-ben.²⁸

Ismét hatalmas indulatok fortyognak a magyar társadalomban, amelynek jelei a radikalizálódás, a bűnbakkeresés, az „igazi” rendszerváltás óhaja. A Jobbik ebben a különleges világvége hangulatban tört át és lett a Magyar Országgyűlés harmadik legnagyobb pártja. Kialakult, s gyorsan növekedett egy elkeseredett, kiábrándult kisebbség, aki számára a változás reménye minél gyökeresebb, minél radikálisabb, annál jobb.

A válság hatását mutatja, hogy 2003-hoz képest jelentősen átalakult a radikális jobboldal tábora a magyar társadalomban. 2003-ban a radikális jobboldal lecsökkent támogatókat a státuszukat féltő nyertesektől és a deprivált vesztesektől is (Tóth–Grajczár 2009). A Jobbik támogatói összetételének elemzése mutatja, hogy ma már a korábbi relatív „nyertesek” a magasabb végzettségűek és státuszúak egy része is „vesztes” lett, képtelenek megtartani korábbi középosztályi helyzetüket. Ez az oka annak, hogy az útmodellben a gazdasági változások tekintetében a középosztályi szavazók is pesszimisták és a jövőt is borúlátóan ítélik meg. A mély válság hatására, 2010-ben, a Jobbik a válság által legjobban sújtott „vesztesek” táborát szólítja meg. Még hozzá nagy tömegben.

A Jobbik egy olyan párt, amely egy magát sikertelennek érző, elégedetlen társadalom talaján nőtt ki. Emiatt a Jobbik több mint félelmet keltő fenyegető jelképek, mondatok, egyenruhák pártja. A Jobbik esetében a szavak radikalizmusa mögött van egy olyan radikális indulati attitűd, amely talán inkább a két világháború közötti történelmi fasizmusok aktivistáira volt jellemző. Hasonló a düh érzése a megbicsaklott nemzeti sorsért, az ezzel együtt a törést

²⁸ Akkoriban az „európaiság” még távlatot, ígéretet és kihívást jelentett – emlékezett vissza 2010 késő őszién 1989-re kissé keserűen Bod Péter Ákos (2010).

szenvedett családi és egyéni drámákért, s a düh²⁹ mellett a gyűlölet³⁰ érzése a nemzeti (és ebből fakadó egyéni) kudarcért felelősnek tartottakkal szemben. Ahogy Vona Gábor, a Jobbik vezetője is megfogalmazta, ez a radikalizmus nem ideológiát, ha úgy tetszik, szavakat, hanem hozzáállást jelent. Ennek a radikális hozzáállásnak a célja, hogy a Jobbik a „problémákat gyökeresen akarja megoldani, nem csak tünetileg kezelni”.³¹ Ez a sajátos radikális megoldáskeresés összefügg egy a világ és az ország helyzetének mélyen pesszimista megítélésével.³² A radikális beavatkozás célja a nemzet újjászületése, egy új rend kialakítása, amely végre biztosítja, hogy a nemzet újra

²⁹ „Mert az én dühöm nem Vona Gábor dühe, hanem a nagyszüleinké, akiknek lesöpörték a padlásaikat, akiknek elvették a földjeiket, akiket megnyomorítottak testileg és lelkileg is a világháború, majd 56 után. Az én dühöm nem Vona Gábor dühe, hanem a szüleinké, akiknek hazugságban és rettegsben kellett felnőniük, akiket ugyanazok használtak ki és csaptak be, akik a nagyszüleinket. Az én dühöm nem Vona Gábor dühe, hanem a korosztályomé, amely azt hitte, szabadságban nőhet fel végre, de azt kell látnunk, hogy ugyanazok, akik a nagyszüleink és szüleink életét megkeserítették, még mindig itt vannak. Még mindig itt lopnak, csalnak, hazudnak. Elküldenek bennünket a hazánkból, elveszik tőlünk a szebb jövőt, aki ellenáll, azt meghurcolják, börtönbe zárják. És végül az én dühöm nem Vona Gábor dühe, nem, hanem a már megszületett és majdan megszületendő gyermekeinké, akik magyarként ebben az országban, ezen a földön akarnak tisztességes, dolgos és nyugodt életet. Ez az én dühöm tehát, és aki ezt nem érzi, az semmit nem érez. Akiben ma nincs meg ugyanez a fajta düh, akinek nem forr a vére ettől a szent dühtől, annak nincs vére, vagy nincs szíve, vagy nem magyar.” http://jobbik.hu/rovatok/publicisztika/vona_gabor_oktober_23-ai_beszede, utolsó letöltés: 2011. január 20.

³⁰ <http://barikad.hu/node/16950>.

³¹ <http://www.szegedijobbik.hu/kerdesek-a-jobbikrol/kerdesek-valaszok-gyik/>, utolsó letöltés: 2011. január 20.

³² http://www.jobbik.hu/rovatok/publicisztika/vona_gabor_okoszocialis_nemzetgazdasag_rend_jelet_ebredes_-_35_resz, utolsó letöltés: 2011. január 20.

erős és növekvő legyen, s elfoglalja méltó helyét a világban.³³ Ez az a jellegzetesség, amely megragadhatja az elkeseredett, kiábrándult, depriválódó tömegek fantáziáját, akik „végre” a nemzeti imaginárius integráció és identifikáció segítségével „valósnak tűnő kötődést, igazságos rendet és megváltást” érezhetnek, s ez az a jellegzetesség, amelyet Griffin úgy hív, hogy a millénáris megváltás ígérete, amely „megváltást” „a fasiszta” párt fogalmi meghatározásának legfontosabb jellemzőjének tartja (Griffin 1991). A távolba vesző megváltás ígéréteiben azonban a legfontosabb mozzanat az odavezető radikális, ha úgy tetszik forradalmi út, amelynek zászlóvivője és vezetője a radikális nemzeti populista párt.

A Jobbik programjában és szlogenjeiben ennek a reményvesztett, dühös és félelemmel teli nemzeti érzelmű jobboldali választóknak kínált megváltást. Igazi megváltást. Tanulmányunkban azt igyekeztünk bemutatni, hogy a Jobbik-jelenséget nem lehet a „cigánykérdésre” visszavezetni. Sok út vezet a radikális jobboldalhoz, amely utak végpontján megtalálható a cigányellenesség, az antiszemitizmus és az idegenellenesség is. De a háttérben a társadalom válsága munkál, amit szinte elviselhetetlenné tett a politikai és erkölcsi válság. A radikális pártok akkor virulnak, ha a mérsékelt pártokra alapozott politikai gépezet működése megroppan. Ez történt Magyarországon 2006 és 2010 között (Tóth–Grajczjár 2009). A bizonytalanság, a rendetlenség, a válság érzete, a félelem az ami radikalizálja a választókat, s ami vonzóvá teszi a radikális programmal fellépő, megváltást ígérő dühös pártokat.

Elemzésünk azt is mutatta, hogy a magyar társadalom mélyen megosztott. Nyugatiások és nemzeti radikálisok blokkja áll egymással szemben, s köz-

³³„Igen, jó lenne végre újra elhinni, hogy egy erős nemzet vagyunk. Jó lenne, ha újra megjelenne az önbizalmunk. Ha eldobnánk végre a hátunkra teherként ragadó, az elmúlt hatvan évben megszakítás nélkül érvényesülő fásultságunkat és kishitűségünket. A Jobbik történelmi küldetése, hogy munkájával ne csupán a közélet felszínén alakítson, hanem képes legyen lenyúlni a társadalom mélyrétegeibe, a kollektív tudattalanjába, és ott átkódolni az évszázadok során berögződött negatív programokat. Mit hallanak a mi gyermekeink: Fiam, te magyar vagy. Egy kicsi, bűnös és vesztes nép kölyke. Szégyelld magad! Lehet, hogy ez az ország Magyarország, de törődj bele, hogy te itt magyarként mindig csak második leszel, ha nem a harmadik. Az orvostudomány egyik ősi felismerése, hogy az, akiben a lélek megbetegszik, annak előbb-utóbb a teste is odavan. Ez történik a magyar társadalommal. Mérgezik a lelkét, hogy a teste is legyengüljön. Hogy elvezítse önvédelmi erejét. Csodálkozunk ezután, hogy évente egy kisvárosnyi magyar tűnik el a csonka-országban? Hogy világszerte vagyunk mindenben, ami rossz – depresszió, alkoholizmus, dohányzás, szívroham, agyvérzés, rák, öngyilkosság? Hogy nem látunk az utcán boldog, harmonikus arcokat, csak megnyomorított, keserű és kiégett páriákat? Talán mi hitványabbak lennénk, mint bármely más nemzet a világban? Nem hinném. A gazdasági válság, a közbiztonság szétesése, a mezőgazdaság felszámolása, a hazai vállalkozások haláltusa, a munkavállalók megnyomorított helyzete, a föld, a víz és az energiahordozóink kiszolgáltatott állapota, a multinacionális tőke és a bankok szabadrablása, a falvak eltűnése, a népességfogyás és az összes többi problémánk csupán mind-mind okozatok. Az ok, a valódi ok a nemzettudat szétverése.” http://www.jobbik.hu/rovatok/publicisztika/vona_gabor_tisztito_vihar_rend_olet_ebredes_-_34_resz, utolsó letöltés: 2011. január 20.

tük, a mérleg nyelvекént a mérsékeltnek mondható kisemberek választói tömbje. Bármerre lendülhet az inga. A mérsékelt nagy pártok felelőssége, hogy megpróbálják csökkenteni a politika brutalizálódását, a botránypolitizálást, a mérsékelték radikálissá maszkírozását, s ezzel a radikalizmus legitimálását a politikai életben. Elemzésünk azt mutatta, hogy van egy masszív nyugatias réteg és egy mérsékelt blokk a magyar társadalomban, amely alapja lehet egy sikeres antiradikális konszolidációnak, még azon az áron is, hogy esetleg egy radikális jobboldali párt akár a szavazatok harminc százalékát is megszerezheti. De számos nyugat-európai ország, például Franciaország, Olaszország vagy Ausztria sikerrel teremtett konszolidált és mérsékelt demokratikus rendet, annak ellenére, hogy a radikális baloldal (kommunista pártok) vagy a radikális jobboldal (Le Pen vagy Haider pártja) elsősorban bevándorlás-ellenességre és xenofóbiára épülő retorikájának köszönhetően a szavazók 20-30 százalékának, köztük számos munkásosztálybeli szavazónak³⁴ támogatását élvezte.

³⁴ A kilencvenes évek közepén és 2002-ben már a munkások közel egyharmada Le Penre szavazott, hasonló arányban, mint a kiskereskedők, kisvállalkozók vagy a vállalati adminisztratív dolgozók (Gabrielle 2001). Míg 1995-ben az osztrák munkások „csupán” egyharmada voksolt az Osztrák Szabadságpártra (FPÖ), addig 1999-ben ez az arány már elérte az 50 százalékot! (Plasser 2003).

FÜGGELÉK

A modelleket *stepwise* módszerrel futtattuk, így lehetőségünk nyílt interfe-renciavizsgálatokra és a multikollinearitás kiküszöbölésére. Itt csak a végső modellek magyarázó erejét és a végső modellekben szignifikáns változók standardizált regressziós együtthatóit mutatjuk be. A végső modellekből ki-esett, nem szignifikáns változók (*excluded variables*) itt nem szerepelnek (***) $p < 0,001$, ** $p < 0,01$, * $p < 0,05$).

F1. TÁBLÁZAT

Lineáris regresszió a radikális jobboldali szimpátiára

(stepwise, utolsó modell)

Magyarázó változók ($R^2 = 0,16$)	?
Nacionalizmus	0,24***
Xenofóbia	0,23***
Politikai kiábrándultság	0,09**

F2. TÁBLÁZAT

Lineáris regresszió a xenofóbiára

(stepwise, utolsó modell)

Magyarázó változók ($R^2 = 0,09$)	?
Nacionalizmus	0,15***
Tekintélyelvűség	0,15***
Politikai kiábrándultság	0,11***

F3. TÁBLÁZAT

Lineáris regresszió a nacionalizmusra

(stepwise, utolsó modell)

Magyarázó változók ($R^2 = 0,33$)	?
Tekintélyelvűség	0,48***
Xenofóbia	0,11***
Politikai kiábrándultság	0,12***
Extrém bizalmatlanság	0,07*

F4. TÁBLÁZAT

Lineáris regresszió a politikai kiábrándultságra
(stepwise, utolsó modell)

Magyarázó változók ($R^2 = 0,17$)	?
Gazdasági helyzet változásainak percepciója	-0,29***
Extrém bizalmatlanság	0,17***
Nacionalizmus	0,12***
Xenofóbia	0,08*

F5. TÁBLÁZAT

Lineáris regresszió a tekintélyelvűsége
(stepwise, utolsó modell)

Magyarázó változók ($R^2 = 0,06$)	?
Extrém bizalmatlanság	0,2***
Gazdasági helyzet változásainak percepciója	-0,12***

F6. TÁBLÁZAT

Lineáris regresszió az extrém bizalmatlanságra
(stepwise, utolsó modell)

Magyarázó változók ($R^2 = 0,06$)	?
Gazdasági helyzet változásainak percepciója	-0,08**

IRODALOM

- Anderson, Benedict 2004. Képzelt közösségek. In Kántor Zoltán (szerk.). *Naciona-
lizmuselméletek*. Budapest, Rejtjel.
- Bauer Béla–Szabó Andrea (2009). Ifjúság 2008. Gyorsjelentés. Budapest, SZMM.
- Bod Péter Ákos 2010. Másodrendűség. *Magyar Nemzet*, 2010. november 20.
- Donáth László 2002. Jákobot miért, Ézsaut miért nem? In Csepeli György–Örkény
Antal (szerk.). *Gyűlölet és politika*. Budapest, Minoritás Alapítvány Kisebbségku-
tató Intézete.
- Dörre, Klaus 1997. Modernisierung der Ökonomie – Ethnisierung der Arbeit: Ein
Versuch über Arbeitsteilung, Anomie, deren Bedeutung für interkulturelle
Konflikte. In Heitmeyer, Wilhelm (ed.). *Was treibt die Gesellschaft auseinander?*
Frankfurt am Main, Suhrkamp.
- Evans, G.–Norris, P. (eds). 2009. *Critical Elections, British Parties and voters in
long-term perspective*. London, Sage.
- Griffin, Roger 1991. *The Nature of Fascism*. London, Pinter.
- Hubai László: Politikai irányzatok választási eredményeinek kontinuitása 1920–
1947. *Választási tanulmányok: Történeti választások 1920–1947*, <http://www.vokscentrum.hu/tanulm/index.php?jny=hun&mszkod=300012&tankod=2&tanulmid=15>.
- Karácsony Gergely–Róna Dániel 2010. A Jobbik titka. A szélsőjobb magyarországi
megerősödésének lehetőségei okairól. *Politikatudományi Szemle*, 2010. 1.
- Olsen, Jonathan 2000. The European Radical Right: Back to the Future? *East European
Politics and Societies*, 15. 195.
- Plasser, Fritz–Ullram, Peter A. 2003. *Wahlverhalten in Bewegung: Analysen zur
Nationalratswahl 2002*. Bécs, WUV.
- Reif, K.–Schmitt, Hermann 1980. Nine Second-Order National Elections. A Con-
ceptual Framework for the Analysis of European Election Results. *European Jour-
nal for Political Research*, 8. 3–44.
- Sennett, Richard 1998. *The corrosion of character, the personal consequences of
work in the new capitalism*. New York, W.W. Northon.
- Tonhauser László 1999. *Nem kérek bocsánatot*. Budapest, Totem Kiadó.
- Tóth András–Grajczjár István 2009. Miért olyan sikeresek a radikális nemzeti-popu-
lista pártok nagy társadalmi-gazdasági átalakulások vagy válságok idején? *Politi-
katudományi Szemle*, ... (3.).

INTERNETES HIVATKOZÁSOK

- <http://barikad.hu/node/39110>.
- <http://barikad.hu/node/48156>.
- <http://jobbik.hu/rovatok/egyeb/kiskate>.
- http://jobbik.hu/rovatok/egyeb/alapito_nyilatkozat.
- <http://jobbik.hu/rovatok/egyeb/kiskate>, <http://barikad.hu/node/20916>.
- <http://jobbik.net/index.php?q=node/4698>.

- http://jobbik.hu/38_miert_kotott_2006-ban_valasztasi_szovetseget_a_miepel_a_jobbik.
- http://jobbik.hu/rovatok/sajtoviszshang/partta_alakult_a_jobbik_1.
- http://jobbik.hu/rovatok/beszede/vona_gabor_beszede.
- <http://kispest.jobbik.hu/content/p%C3%A1rtunkr%C3%B3l>.
- http://www.miep.hu/index.php?option=com_content&view=article&id=3223:jobbikos-bnoek-tevelygesek&catid=35:hirek-itthon&Itemid=1.
- http://www.nol.hu/belfold/20090611-stumpf_a_jobbik_nem_szelsoseges.
- <http://www.nol.hu/archivum/archiv-417754>.
- <http://www.szegedijobbik.hu/irasaink/sajtokozlomenyek/vona-gabor-valasza-bayerzsolt-nyilt-levelere.html>.
- http://jobbik.hu/rovatok/publicisztika/vona_gabor_oktober_23-ai_beszede.
- <http://barikad.hu/node/16950>.
- <http://www.szegedijobbik.hu/kerdesek-a-jobbikrol/kerdesek-valaszok-gyik/>.
- http://www.jobbik.hu/rovatok/publicisztika/vona_gabor_okoszocialis_nemzetgazdasag_rend_jelet_ebredes_-_35_resz.
- http://www.jobbik.hu/rovatok/publicisztika/vona_gabor_tisztito_vihar_rend_jelet_ebredes_-_34_resz.
- BBC News 2009. BNP in alliance with nationalists, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/8356284.stm>.
- Fabók Bálint 2010. A Fidesz mankójából a Fidesz ellensége – így nőtt nagyra a Jobbik, <http://www.origo.hu/itthon/valasztas2010/kampanynaplo/20100408-a-jobbik-tortenete-megalapitasatol-Fidesz-legnagyob-rivalisaig.html>.
- Gabrielle Balazs–Jean-Pierre Faguer–Pierre Rimbaud – 2001. French national report, www.siren.at/members.
- Gerő András 1999. 1984: szekrényosor, Lada, víkendház. <http://beszelo.c3.hu/99/04/08gero.htm>.
- Hinél Attila 2003. A Jobbik az egyetlen nemzeti erő? http://jobbik.hu/rovatok/rolunk_irtak/a_jobbik_az_egyetlen_nemzeti_ero.
- Pintér Attila 2009. Stumpf: a Jobbik nem szélsőséges. http://www.nol.hu/belfold/20090611-stumpf_a_jobbik_nem_szelsoseges.
- Szalay Tamás Lajos 2003. Meggyengítheti a Fideszt a párttá alakuló Jobbik. *Népszava*, 2003. október 22. http://jobbik.hu/rovatok/rolunk_irtak/meggyengitheti_a_Fideszt_a_partta_alakulo_jobbik.
- Szegedi Csanád 2009. A Jobbik fellép a tomboló cigányterrorral szemben. http://jobbik.hu/rovatok/ciganybunozes/a_jobbik_fellep_a_tombolo_a_ciganyterrorral_szemben.
- Tamás Pál 2010. Táptalaj a szélsőjobboldalnak. *Hetek*, 2010. április 6. http://www.hetek.hu/belfold/201004/taptalaj_a_szelsojobbnak.
- Tóth András–Grajczjár István 2009. *A Jobbik felemelkedése és a magyar pártrendszer átalakulása*. Méltányosság Politikaelemző Központ 2009. december 8. <http://www.meltanyossag.hu/files/meltany/imce/doc/pd-jmap-091209.pdf>.
- Varró Szilvia 2009. A Jobbik mint harmadik erő. http://oknyomozo.hu/varro_jobbik.